

KOVÁCS ENDRE

A magyar szabadságharc mérlege a francia sajtóban

1849. június 13-án a francia Hegypárt — az Új Montagne — Párizs népét az utcára szólította, hogy felvonulásával tüntessen a kormány olaszországi intervenciója ellen. A szocialista lapok ezen a napon tették közzé a baloldal 184 tagja által aláírt kiáltványt, mely közölte a néppel, hogy az alkotmány megsértése miatt Louis Napoléont és minisztereit alkotmányon kívülieknek nyilvánítják, és lépéseikért, melyek ellenkeznek a februári forradalom célkitűzéseivel, bíróság előtt kell felelniük. A forradalomra, felkelésre buzdító sajtó hangjából arra lehetett következtetni, hogy a reményeiben sokszorososan csalatkozott demokratikus-republikánus és szocialista tábor kész a maga elveiért akár a halálba is menni. Lelkesült szavak hangzottak el arról, hogy ez lesz az utolsó összecsapás, mely a nép erejével elsöpri a Rend pártjába tömörült reakciót, utat nyit a demokratikus Franciaország politikájának mind a belső, mind a nemzetközi kérdésekben.

Június 13-án azután bebizonyosodott, hogy a Montagne csak szavaiban volt forradalmár. A rosszul előkészített tüntetés néhány óra alatt összeomlott. A Boulevardokon felvonuló tömeget a fegyveres erő szétkergette, a vezetők egy része nyomban külföldre menekült, sokakat elfogtak és börtönbe zártak. Azokat a lapokat, amelyek helyet adtak a Montagne felhívásának, a kormány felfüggesztette. Elhallgatott ennek következtében a *La Vraie République*, a *Le Peuple*, a *La Révolution démocratique et sociale*, a *La Réforme* és a *La Tribune des Peuples*. Megritkult azoknak az orgánumoknak a sora, amelyek következetes harcot folytattak Louis Napoléon és a köréje tömörülő reakció ellen. A jobboldal, a royalista és klerikális irányzatok, a kormány fizetett sajtója vették át a szót: a *Journal des Débats*, a rendpárti reakció legfőbb szócsöve, a katolikus *L'Univers*, a feudális-pénzmágnás szövetséget képviselő *Le Constitutionnel*, a royalista *L'Union*, a rendpárti *L'Assemblée Nationale*, a Napoléon-párti *La Presse*, Delamarre bankár lapja, a royalista *La Patrie*, a konzervatív *Gazette de France*, a *Le Pays* szabadon folytathatták a közvélemény megdolgozását, aminek szerkesztésére volt a június 13-át szervező demokraták és szocialisták pellengérré állítása.¹

A baloldal legharcosabb orgánumai tűntek el máról holnapra. Végleg megszűnt R. P. J. Proudhon lapja, a *Le Peuple*, s helyébe csak 1849. október 1-én lép a *La Voix du Peuple*, mely 1850. május 14-ig jelent meg. Ugyancsak végleg

¹ A franciaországi sajtóviszonyokra lásd. *E. Hatin*: Bibliographie de la presse périodique française. Paris. 1866. *H. Izambard*: Statistique bibliographique et alphabétique de tous les journaux nés, morts, ressuscités ou métamorphosés à Paris, depuis 22 février 1848 jusqu'à l'Empire. Paris. 1853. *H. Avenel*: Histoire de la presse française depuis 1789 jusqu'à nos jours. Paris. 1900.

megszűnt a *La Révolution démocratique et sociale*, Delescluze lapja. Nem támadt fel többé a *La Vraie République* sem, melyet Thoré, Pierre Leroux, Barbès és Georges Sand nevei fémjeleztek. De azért a baloldal nem maradt teljesen sajtó nélkül. Csak számuk fogyott meg. A baloldal lapjai közül a nagy múltú és kiemelkedő érdemekkel rendelkező *La Réforme* 1849 júliusában már ismét rendszeresen megjelenik. Mellette a *La République* képviseli leghatározottabban a francia baloldalt, melynek képviselői továbbra is ott ülnek a nemzetgyűlésben, és vívják a reménytelen harcot február vívmányaiért, így a sajtó szabadságáért, ami február után még hosszú időn át viszonylag zavartalanul fennállott, noha a baloldali lapok szerkesztőit nem egy esetben szólították az ún. jury elé, s el is ítélték. Szeptember 1-től ismét megjelenhetett a *La Tribune des Peuples* is, de most már sokkal kedvezőtlenebb körülmények között, ami meg is látszik a lap stílusán, hangján. A Montagne vezető emberei közül sokan már külföldön, Brüsszelben és Londonban vannak, onnan figyelik a hazai eseményeket, ott alakítják meg emigráns szervezeteiket, keresik egymással a kapcsolatot a különböző nemzetek fiai, és sűrűn küldözgetik haza írásaikat, melyeket a baloldali lapok egyelőre még akadálytalanul közölhetnek. A nagy per ugyanis, melynek feladata ítélkezni június 13-ának szervezői felett, csak októberben kezdődik meg. Ledru-Rollin, Considérant, Delescluze külföldön tudják meg, hogy életfogytiglani deportálásra ítélték őket. A pert a kormány nem a fővárosban folytatja le, hanem 20 kilométerre tőle, Versaillesban. Tehát egy csendes, kihalt kisvároskában, mely már régóta nem a székhelye az udvarnak. Hatvanhét vádlottja volt a nagy pernek, melyet októberben és novemberben folytattak le; ebből 53-at ítélték deportálásra, hármat ötévi börtönre, 11-et felmentettek. Harminc ellenzéki képviselő tűnt el ezáltal a nemzetgyűlésből. Ebben benne foglaltatott az új Hegypárt politikájának egész ügyetlensége. A június 13-i tüntetés ugyanis, a szép forradalmi szavak ellenére, nem irányult a rendszer léte ellen, és ennek megfelelően nem is tudta magával ragadni a francia proletariátust. A nép nem volt bizalommal iránta, a kormány pedig nem rémült meg tőle. A felkelést szító baloldali lapok elfeledkeztek arról, hogy felkelést csak fegyverekkel lehet csinálni. Kispolgári utcai tüntetésről — mint Marx mondotta „processzióról” volt tehát szó — a polgári rend keretei között. Éltették az alkotmányt, melyet a kormány megsértett, éltették a Római Köztársaságot, és lelkesedtek ezzel együtt a magyarok forradalmáért csakúgy, mint a német demokratákért. A római, német és magyar forradalmárok szoros szövetségét hirdették a francia baloldallal; ettől remélték a forradalmi hullám elindítását, mely képes felvenni a harcot a Bourbon-Hohenzollern-Habsburg-Romanov szövetséggel.²

Június 13-a után a megfogyatkozott baloldal életben levő sajtóorgánumai súlyos körülmények között folytatták a harcot. A betiltás, felfüggesztés Damokles-kardja lebegett fejük felett. De a jobboldal lapjaival folytatott vita ezután sem csendesedik. A *Le Constitutionnel*, a *L'Assemblée nationale*, a *La Patrie* és egy sor jobboldali orgánum továbbra is heves támadások középpontja. Emellett változatlanul folytatja a baloldal a kormány külpolitikájának bírálatát. Különösen az olasz és a magyar kérdés kapnak nagy helyet, jóllehet ekkor már nem arról van szó, hogy a francia politikát fordulatra kényszerítsék, hiszen az olasz függetlenség elbukott és nyomában a magyar forradalom is. A baloldal a sajtót

² A. Mauersberger: Ideologia polityczna Mickiewicza w 1848 i 1849 roku. Twórczość, 1954. 9. sz. 139—156. Lásd még ugyanattól a szerzőtől a Mickiewicz Művei XII. kötetéhez írt jegyzeteket: A. Mickiewicz: Dzieła XII. Warszawa. 1955. 346. sk.

tételét látja igazolva akkor, amidőn a cári hatalom győzelmet arat Magyarországon, és 1849 őszétől kezdve az ún. keleti kérdésre irányítja a figyelmet; az orosz—török feszültségtől remél nemzetközi bonyodalmat, amelyből nem maradhatna ki Franciaország sem.

Ami a magyar szabadságharc eseménytörténetének végső sommázatát és tanulságait illeti, a megosztottság, mely 1848/49-ben kezdettől fogva jellemezte a francia közvéleményt, tovább tart. A baloldal nem hajlandó tudomásul venni, hogy a demokrácia, a republika, a szocializmus ügye vereséget szenvedett, bízik a népek összefogásában, a szocializmus mielőbbi győzelmében. A jobboldal viszont saját korábbi jóslatainak bekövetkeztét látja, s leginkább azon töpreng, mit tanult Ausztria a forradalmi eseményekből. A magyarok iránt érzett sajnálat azonban minden táborban könnyen felismerhető.

Az egész francia sajtó áttekintése külön könyvet tenne ki, így be kell érünk azzal, hogy a baloldal 3 legexponáltabb orgánumát, a *La République*-et, a *La Réforme*-ot és a *La Tribune des Peuples*-t vizsgáljuk meg Világos időszakában. A konzervatív lapok közül a legtöbb figyelmet a kitűnő szakértőkkel rendelkező *Revue des Deux Mondes* érdemli meg.

La République

1849. július 7-én — tehát nagy időbeli késéssel — közli a lap a magyar kormány május 18-i keltezésű kiáltványát Batthyány Kázmér mint külügyminiszter és Kossuth Lajos mint kormányzó aláírásával a cári intervenció ellen. Teleki László juttatta el a szöveget a lap szerkesztőségéhez, mely megjegyzés nélkül adta közre a magyar kormány tiltakozását. A proklamáció a nemzetközi politika vonatkozásait nem érinti azon túl, hogy élesen támadja a Habsburg-házat és szövetségését, a cárt. Nem beszél az európai forradalmak ellen szövetkezett ellenforradalmi erők együtteséről és nem említi a francia kormányt sem.

„A szíven talált magyar nemzet a Mindenható segítségével úrrá lett az esküszegő uralkodóház cselszövései és az erőszak által törvény- és alkotmányellenesen előidézett lázadás felett.

A nemzet szabadságának és függetlenségének elnyomására betörő osztrák csapatokat az országhatárokig szorította vissza.

A magyar nemzet, elévülhetetlen nemzeti jogai alapján, a szükségszerű, törvényes önvédelem alapján egyhangúlag trónfosztottá nyilvánította az esküszegő és bűnös Habsburg-Lotharingiai házat.

Soha nemzet igazabb ügyért nem harcolt;

Soha uralkodóházat jogosabb büntetés nem ért;

Soha nemzet több joggal nem reménykedhetett, hogy kormánya, a nemzet egyhangú akaratának képviselője a rend és a béke beálltával el tudja majd törölni egy hosszú önkényuralom nyomait.

S határainknál, Galíciában, Krakóban mégis ott állnak a cár seregei, készen arra, hogy a Habsburg-ház első szavára megtámadják Magyarországot, minden hadüzenet nélkül.

Ezek az előkészületek azt bizonyítják: a Habsburg-ház nem riad vissza az orosz segítségtől, hogy Magyarország romjain visszaállíthassa zsarnoki uralmát.

A magyar nemzet eltökélt szándéka, hogy ezt az új támadást is visszaveri.

Kész utolsó csepp véréit is kiontani, de nem fogadja el urául a királyt, ki népeinek gyilkosa.

Elhatározása megdönthetetlen; rendületlenül hisz ügyének győzelmében, mert ügye szent, de Isten és a civilizált nemzetek színe előtt tiltakozik Oroszország jogtalan beavatkozása ellen, az ellen, hogy egy hitszegő önkényuralom érdekében lábbal tiporja a nemzetközi jogot és a legelévülhetetlenebb emberi jogokat. Tiltakozik, annak tudatában, hogy rákényszerítették az önvédelemre, s kötelessége védekezni.

Tiltakozik az örökérvényű nemzetközi jog, az államok becsületes kapcsolatainak e szent alapja nevében.

Tiltakozik az egyezményekre, nyilatkozatokra, garanciákra hivatkozva, melyek a nemzetek igazságérzetének oltalma alá helyezik azt, aki közülük életveszélyben van.

Tiltakozik az európai egyensúly, a szabadság és a civilizáció nevében.

Tiltakozik az emberiség és az ártatlanul kiontott vér nevében, mely boszszúért kiált.

A magyar nemzet számít rá, hogy erre a kiáltásra a jog- és szabadságszerető népek rokonszenve válaszol.

De hagyja el akár az egész világ, igazsága tudatában akkor is kijelenti Isten és ember előtt, hogy soha nem enged a zsarnoki erőszaknak, s jogai védelmében utolsó lehelletéig harcolni fog az önkény csapásai ellen.

Felettünk és elnyomóink felett ítéljen Isten, ítéljen a művelt világ.”

Július 9-én a lap megírja, hogy nincs kapcsolata Magyarországgal. Az osztrák lapok győzelmi dalokat zengenek, s ezeket másnap rendszerint cáfolni szokták. Így hát a brüsszeli *Nation* alapján számol be arról, hogy a cár egész hadereje még nem jelent meg a hadszíntéren, a magyar hadsereg viszont teljes egészében mozgásba van helyezve. A lap részletes ismertetést nyújt az angol alsóházban július 21-én lefolyt vitáról, melynek tárgya a magyar kérdés volt. Ott Palmerston a békés megegyezés mellett foglalt állást, Dudley Stuart pedig magyarbarát szellemben szólt. Ismerteti a petíciót, melyet a magyar kormány elismerése érdekében de Baumont lord tett le a „chambre des pairs” bureaujának asztalára. London lord-majorja bankettet adott az ír képviselők tiszteletére, melyre meghívták Teleki Lászlót és éltették.³

Louis Blanc, aki 1848 nyaratól száműzöttként élt Angliában „*Le nouveau monde*” címmel küldte el fejtegetéseit a lapnak. Mint írja, barátai börtönökben ülnek vagy külföldre menekültek, a párt, melyet szolgált, úgyszólván minden vezetőjét elvesztette, a lapokat megszüntették, Párizst ostromállapotba helyezték, a reakció „sans contradiction” nyilatkozhatik meg a conseils de la République-ben. Mégsem vesztette el a reményt — sőt!

„Soha, nem, még soha nem volt így telve a szívem bátorsággal, bizalommal és reménnyel.

Hogy is mondjam? Tegyük fel, hogy a balsors csapásai még rettenetesebbek, tegyük fel, hogy századunknak ez az Európát bezengő indulója hirtelen elhallgat, Magyarország nemes seregeit eltiporja az orosz, minden szabad város védői vérébe fúl, a köztársasági Franciaország zászlaja a Vatikán romjain kallódik. . . az eszme, melyet a XIX. század hozott az emberiségnek, akkor is fennmarad és győzedelmeskedik. . .”⁴

Az új eszme, melyet nem lehet eltiporni, a szocializmus, melynek győzelme oly biztos, mint volt a XVII. században a politikai protestantizmusé.

³ La République, 1849. júl. 23., 28.

⁴ La République, 1849. aug. 2.

„Nos, ami a protestantizmus volt a XVII. században, az a szocializmus a XIX.-ben. Az egyik az individualizmus akkoriban szükséges és törvényes ellenállása volt a tekintélyi elv túlkapasai és tombolása miatt, a másik a testvériség elvének nem kevésbé szükséges és törvényes szembeállása az individualizmus túlkapasáival és tombolásával. E két mozgalom közül a második, csakúgy, mint az első, gondviselészerű és megfégezhetetlen. Igen, itt az idő: az emberiség új fejlődése megindult. Északról délre, keletről nyugatig óriási nyugtalanság lett úrrá a lelkeken; a februári Franciaország hangot adott ezeknek a szavaknak, minden vihar ellenére; mert egész Magyarország felkelt, Olaszország teljes egészében megremegett, — a beteg Európa ide-oda forgolódik előregedett civilizációjában és a változástól várja a felüdülést.”⁵

Nagy késéssel, augusztus 6-án közölte a lap Batthyány Kázmér június 10-i körlevelét valamennyi diplomáciai ügyvivőhöz. Ebben arról a kegyetlen bánásmódról esik szó, amelyben az osztrák katonai hatóságok részesítik a kezükbe esett forradalmárokat.

„Ebből az iratból láthatják olvasóink, hogy az abszolutizmus hívei miként értelmezik a becsületességet és a mértéktartást.”

Augusztus 12-én megjelent a lapban az Assemblée législative augusztus 8-i ülésére benyújtott javaslat Magyarországról. Az aláírók teljes névsorát közli a lap.⁶ Sűrűn foglalkozik az újság a magyarországi hírekkel, noha ezek nagy késéssel érkeznek. De az érdeklődés abból a meggyőződésből fakad, hogy a Dunánál és a Tiszánál döntenek Európa sorsáról.

„Napjainkban tulajdonképpen nem a Szajna, hanem a Duna és a Tisza partján dől el Európa sorsa és a mi sorsunk is.”⁷

Augusztus 22-én a lap, mely eddig főleg győzelmekről számolt be és elégtétellel nyugtázta Bem moldvai betörését, a *La Patrie*-ra hivatkozva közli a magyar ügy vereségének hírét. Egyelőre nem tud hitelt adni neki, ezért újabb hírekre vár.

„Nem, a nemes és hősiességű Magyarország nem arra van hivatva, hogy újra a barbárok kancsukája alá kerüljön.”⁸

A lap abban bízik, hogy nem az egész magyar hadsereg tette le a fegyvert, hanem csupán egy tábornok a sok közül. Görgey neve 30 ezer főt jelent, de Kossuth serege 170 ezer főből áll. Maradt tehát 140 ezer fő és ott vannak Bem, Dembinski, Aulich, Klapka, Guyon és Kossuth.

Augusztus 24-én vezércikk foglalkozik a Görgey árulásáról keringő hírekkel. Felteszi a kérdést a lap:

„Tréfán kívül: fel lehet-e tételezni ekkora aljasságot olyan emberről, aki minden rangját harctéren szerezte?”

⁵ Ibid.

⁶ Aláírták a javaslatot: A Testelin, Saint-Ferréol, Salmon (Meurthe), Savoye, A. Clement, Mathieu (Drôme), Racouchot, Combier, Bard, Dufraisse, Delbetz, Duche, Greppo, Chovelon, J. Faure (Rhône), Dussours-Gaston, C. Dulac (Dordogne), Jollivet, Amédée Bruys, Fond, Breynaud, E. Duputz, Monnier, E. Chouvy, A. Soamier, Perdiguier, Boyssset, C. Delevallade, Michel (de Bourges), Louis Vasseur, G. Lasteyras, Nadaud, H. Arnaud (Var), Benoit (Rhône), Renaud, Montagut, N. Labrousse, Carlos Forel, A. Baudin, H. Sartin, A. Bouvet, Viguiet, Saint-Romme, Robert (Yonne), Jules Leroux, Moreau (Creuse), Doutre, Lamennais, P. Lafon, E. Baune, Rochut, Théodore Bac, L. Latrade, P. Joigneaux, E. Quinet, Auguste Mie, Bandsept, Laclaudure, Jehl, J. Miot, Morellet, Benjamin Raspail (fils), V. Versigny, Chevassien, Gillaud, Gindriez, C. Chaix, Malardier, Frichon (ainé), L. Belin, Santeyra, Delebecque, Vendois, Charras, Pénieres, Bochard, Tanton, Denayrouse, A. Lamarque, Richardet.

⁷ „Les Hongrois en Moldavie”. *La République*, 1849. aug. 15.

⁸ Ibid. 1849. aug. 22.

Görgey életrajza s jellemzése következik ezután, de a lap még mindig nem veszi készpénzként a híreket, azt írja, hogy Görgey alatt nem voltak jelentős erők. Nehezen, vonakodva kénytelen végül is számot vetni a valósággal. Augusztus 28-án mérleget készít a februári forradalom elindította hullámmászról. A magyarok bukása ennek a „commotion”-nak a kimerülését jelzi. Közel van Velence kapitulációja is. Látszatra tehát nyoma sem marad a nagy nemzeti mozgalomnak, mely átjárta Itáliát, Magyar- és Lengyelországot és egységes német államot kívánt alkotni. A nemzetek erői korlátozottak, akárcsak az egyéné; pihenés kell. A történelem nagy drámájában, akárcsak a színpadon, kellene a felvonásközi szünetek. A februári forradalom által felvetett problémák közül egyetlenegy sem sikerült megoldani, a munka megszervezése, a munka és a tőke viszonya, a vallási kérdés, a közoktatásügy — mind megmozgatta az embereket, új aperçue-ket, új elveket hozott, de megoldásra nem talált. Egyetlen eredménye mutatkozik a februári forradalomnak:

„... s ez az, hogy hitelt érdemlően megállapította a monarchia minden formájának halálát.”⁹

Szeptember 1-én a Magyarország leverése utáni helyzettel foglalkozik a lap vezércikke: hírek érkeznek arról, hogy az oroszok Vorarlberg, Svájc felé törnek elő. Kérdés, eltűri-e Franciaország, hogy határait fenyegezzék. A lap szerint még segítséget is nyújtana ehhez, ha szükségesnek látja. Amit Rómában elkövetett, azt kész megtenni Svájc esetében is. Nem szövetséges-e Franciaország Ausztriának? És Lamoricière tábornok nincs-e legjobb viszonyban Miklós cárral?

A forradalmi mozgalmak bukása a nemzetközi emigrációra, mindenekelőtt a Londonban élő emigránsokra tereli a lap figyelmét, hiszen a vesztes ügy vezetői nem mondanak le reményeikről, hanem szervezkednek, készülnek egy új összecsapásra. Londonban adnak találkozót egymásnak a június 13-i párizsi megmozdulás elmenekült vezetői, ott vannak a német emigránsok: Karl Marx, Karl Blind, Arnold Ruge, Sebastian Seiler. A londoni munkás-szervezetek összeköttetésben állnak a brüsszeli, párizsi, lyoni és más munkás-egyesületekkel. Egy nagy nemzetközi összefogás körvonalai bontakoznak ki. Francia részről kiegészítik a sort a Montagne-nak azok a vezetői, akiket június 13. miatt fogtak perbe: Ledru-Rollin, Etienne Arago, Martin Bernard, Landolphe, Rattier, Ribeyrolles, ifj. Ed. Madier de Montjan Londonból küldenek választ a ministre public-nek, mely felszólította őket, hogy jelenjenek meg a versaillesi tárgyaláson. Megindokolták, miért nem jelennek meg az október 10-én kezdődő tárgyaláson:

„... mert nem fogadhatjuk el vádlóként azokat, vagy azok kiszolgálóit, kikről az ország színe előtt kijelentettük, hogy az alkotmány megsértésével gyanúsított és az alkotmány megsértésének vétségében elmarasztalt egyének, mert nem fogadhatjuk el törvényes bíráinkként a kivételes és alkalmi törvényszékek bíróit, kiket egy önhatalmú törvényszéki hatalom nevezett ki egy megsértett alkotmány alapján, maguknak a törvénysértőknek a megbízásából, az ő felszólításukra és meghívásukra, mert szilárd meggyőződésünk, hogy ha — a jelen helyzet diktálta ésszerűség ellenére — ellenségeink kezére adnánk magunkat, törvényszéki csapdába kerülünk. A kormány ugyanis nem engedné, hogy megvádoljuk az alkotmány megsértésével, s hogy rábizonyítsuk azt, védekezésünk tehát csak a június 13-i tényekre, a jogainknak megfelelően, feladataink körén belül véghezvitt cselekedeteinkre szorítkozhatnánk; ezekkel kapcsolatban pedig

⁹ „De la soumission de la Hongrie”. La République, 1849. aug. 28.

sem öngazolásra, sem védekezésre nem vagyunk hajlandók; s végül, mert pártunk — a republikánus Európa pártja — érdekeivel ellentétesnek találjuk, hogy fegyvereinket letegyük, erőfeszítéseinket, propagandánkat az ellenforradalom fellegvárainak mélyébe tesszük, vagy a tengerentúlra száműzzük, s ezáltal meddővé váljanak, éppen akkor, mikor a francia köztársaságnak — a többi nemzet mind iga alatt nyögven — rövidesen utolsó csatáit kell megvívnia a belső árulókkal és a külső ellenséggel. Vajon Ausztria félelmesebbnek találná-e Mazzinit, Bemet, Kossuthot és Garibaldit saját börtöncellái mélyén, mint így, idegen földön, ahol szabadságuk a jövőt készíti elő?”¹⁰

A *La République* megszüntéig (1850. március 15.) az Európa-szerte szervező republikánus, demokrata és szocialista emigráció fontos orgánuma volt. A magyar emigráció ügyét különösen szívén viselte. Ezért közölte minden kritika nélkül Kossuthnak egy Új Orsován augusztusban Adam Potockihoz intézett levelét, melyben a volt kormányzó megkísérli a lengyel politikus előtt igazolni saját politikáját, s egyben azt bizonygatta, hogy változatlanul bízik a magyar ügy győzelmében. Ezt a győzelmet természetesen nem remélheti a magyar hadseregtől, mely már nincs; nem is remélheti az osztrák uralkodóháztól vagy a bécsi kormányzattól, hiszen Magyarországon megindult már a bosszuló hadjárat, és nem is várhatja valamelyik távoli európai hatalomtól. Kossuth — és a levélben ez a legbizarrabb sok bizzarr eszme-futtatás mellett — a kibontakozást magától az orosz cártól reméli:

„Gróf úr, Miklós cár tudja, hol a világosság; tudja, hol az igazi fény, vagy nagyon tévedek. Hígyjen nekem, nagy dolgok vannak készülöben. . . Az oroszok Lipótváron, Pozsonyban, Budán, sőt még Bécsben is erőszakoskodások nélkül fognak táborozni. Oroszország politikája megváltozott attól a naptól fogva, hogy ügyeinkbe beleavatkozott. Meg akarja szerettetni magát, s félek, ez sikerülni is fog. A legoroszellenesebbek lesni fogják kegyeit és mosolyát, s Oroszország, az eddigi parvenü — miután végre polgárjogot nyer nála az igaz, a helyes, a szép, a nemes — tíz éven belül a magyar demokrácia élére áll, s mi — milyen változékony a sors — talán majd áldani fogjuk, Ön is, én is.”¹¹

Kossuthot nem kis mértékben a csalódás vezeti, amikor e szavakat leírja. Csalódás a nyugati hatalmakban, melyek veszni hagyták a magyar ügyet, s amelyeknek majd azt kell látniuk, hogy a demokráciát Kelet-Európában az orosz cár fogja megvalósítani. Hogy ezt a gondolatot Kossuth honnan szedte, kiviláglik magából a Potockihoz írt levélből. Kétségtelen, hogy a Magyarországra benyomuló cári csapatok emberséges magatartása nagy meglepetésként hatott, mint ahogy nemsokára meglepetést okoztak a hírek arról is, hogy a cár interveniál Ferenc Józsefnél, és humánusabb magatartást kíván az osztrák hatóságoktól a magyarok irányában. A következtetés, melyre Kossuth fanyalodik, irreális; a cár nem lehet a demokrácia bajnoka még azon az áron sem, hogy valóban szeretné kivívni az itt lakó népek — köztük számos szláv nép — rokonszenvét, és úgy tűnni fel Európá szemben, mint emberséges uralkodó s nem despota, ahogy a közvélemény tartotta.

A *La République* a nemzetközi emigráció egyesülési törekvéseit támogatta. Ellenezte azt, hogy az emigránsok nagy tömegei Amerikába vándoroljanak ki; véleménye az volt, hogy az emigráció Európában még mindig veszélyt jelent az abszolutista rendszerek számára. A magyar menekültek sorsa is foglalkoztatta

¹⁰ La République, 1849. okt. 5.

¹¹ Kossuth levele Adam Potockihoz. La République, 1849. szept. 7.

Miért oly fontos a cárnak és az osztrák császárnak, hogy a Porta szolgáltatassa ki a magyar menekülteket?

„Mert nem nagyon biztosak benne, hogy elfojtották a demokrácia minden csíráját, s nem szeretnének újabb belső harcra kényszerülni, ami megbénítja a kifelé irányuló tevékenységüket.”¹²

A francia radikálisok lapja meg volt győződve arról, hogy miután az európai reakció az egész vonalon győzött, Európában csak egyetlen akarat van, s ez a cáré. Persze, Franciaország és Anglia is beleszólhat a Törökországba menekült forradalmárok sorsába. A cár jegyzékben fordult a Portához (Ausztria hasonlóan). De számíthat-e a Porta Anglia támogatására, ha megtagadja a kérést és ebből háborús bonyodalom származik? A szultánnak átnyújtott jegyzéket provokációnak nevezi a lap, mert a magyar menekültek nem orosz állampolgárok, de nem tekinthetők ilyeneknek azok a lengyelek sem, akik több mint 20 éve emigráltak és nem tettek hűségüket a cárnak.

„Ha egy kormánytól olyan dicső száműzöttek fejét kérik, kiket az egész világ tisztelete és csodálata védelmez, az illető kormány kénytelen választani a háború és a becstelenség között. Becsülete elvesztésére kényszeríteni a szultánt, vagy hadat indítani — ez lehetett a cári koronatanács előre elfogadott alternatívája. Az orosz ügynökök módszereinek kiszámított arcátlansága is azt bizonyítja, hogy Oroszország döntött, és nem fog meghátrálni. Konstantinápolyban az orosz kormány ügyessége abból áll, hogy csak óvatosan halad előre, de soha nem hátrál. . . Úgy látszik, előre látta Anglia határozott ellenállását, s mindezt követőleg a francia követ ellenállását, tehát nagyon valószínűnek tartjuk, hogy szükség esetén fegyverrel támogatja majd az Ausztriával egyetértésben benyújtott oszmány kiszolgáltatási követelést.

Ez a magatartás a magyarországi intervenció ára. Egy idő óta sok szó esik egy szerződésről, melyben Ausztria és Oroszország felosztja egymás között az oszmán birodalmat. Több mint valószínű, hogy ilyen szerződés létezik. Oroszország, biztos lévén Ausztria közreműködésében — földrajzi helyzeténél fogva egyedül Ausztria támadhatta volna oldalba a Konstantinápoly ellen vonuló orosz csapatokat — talán most akarja megvalósítani a Boszporusszal kapcsolatos évszázados terveit. Felkészült Anglia ellenállására, de bízik a francia kormány habozásában és a harmadik párt gyávaságában. Nincs-e igaza? Politikusaink tehetetlensége, hogy ne mondjam árulása tette lehetővé Piemont és Magyarország eltiprását, s a római Köztársaság megfojtására és az inkvizíció felújítására küldött francia sereggel még az ellenfelei ostobaságán elámuló Oroszország várakozását is felülmúlták. Az orosz tervekkel szemben Franciaország tehetetlen, ha csak nem áll be komoly forradalmi változás.”¹³

Az emigráltak jövődjére nézve biztató előjeleket olvas ki az angol sajtó reagálásából, dicséri lord Canninget is, amiért eréllyel lép fel Konstantinápolyban az orosz és osztrák követelésekkel szemben, ami pedig Palmerstont illeti, „szükség esetén van kellő elszántsága és merészsége is”, lord Russel nem hasonlítható Odilon Barrothoz, sem Palmerston egy Tocquevillehez vagy Drouyn de Lhuys-hoz, mert a brit államférfiak mindenkor figyelemmel vannak a közvéleményre. Október hónapban a lap folytatta a fennálló francia kormány kritikáját, támadta a Rend pártját, melyet helyesebb volna a Félelem pártjának nevezni (a félelem a szocializmusnak szól), hangoztatta a lap, hogy a köztár-

¹² La République, 1849. okt. 3.

¹³ „Question d'Orient”. La République, 1849. okt. 4.

óság és a monarchia között nincsen juste milieu, mint ahogy nincsen a jó és a rossz között sem.¹⁴

Teleki a Habsburg-ház újabb gazzette láttán nem hallgathatott: emelkedett és szenvedélyes szavakkal bélyegezte meg. Akik egyébként egy becsületos ember életét semmibe se veszik, s mással, mint a formák törvényességével nem törődnek, Teleki bizonyítékokkal alátámasztott érvelésére még azok is kénytelenek elismerni, hogy Batthyányt nem a birodalom törvényei és proklamációi értelmében ítélték halálra. A Habsburg-ház minisztere, Latour gróf meggyilkolásáért — mondja Teleki — egy magyar miniszter és gróf feláldozásával akart bosszút állni, nem törődve annak ártatlanságával. Batthyány meggyilkolásának ez a magyarázata talán megfelel a valóságnak, de a politikai mendemondák egy másik, nem kevésbé hihető magyarázattal is szolgálnak, melyet Teleki talán érthető tartózkodásból nem említett. A közvélemény azzal vádolja az osztrák udvart, hogy Batthyányt egy régi egyéni haragnak, örök, engesztelhetetlen aszszonyi gyűlöletnek vetette oda áldozatul. Állítólag az osztrák birodalom jelenlegi irányítója, a fiatal Napóleon halálában bűnrészes, borzalmas Messalina volt az, aki parancsolólag megkövetelte a minisztertanácstól a neki nem tetsző ember kivégzését. Bécsben köztudomású, hogy a Victor Hugo által oly jogosan megbélyegzett, minősíthetetlen méltatlanságok legfőbb szerzője Zsófia főhercegnő.¹⁵

Az aradi 13 kivégzéséről és a magyar forradalmárok ellen foganatosított retorziókról a bécsi lapok vagy semmit vagy csak nagyon keveset írtak; a még meglévő és megjelenő francia baloldali sajtó annál nyíltabban szellőztette a bécsi hatóságok felháborító cselekedeteit. Mindez nem is nagyon titkolt módon kapcsolódott egybe a Napóleon neve alatt folytatott monarchista propaganda kegyetlen bírálataival. A magyar szabadságharcot leverték, már csak a részvét hangjai hallatszottak a demokrata sajtóban, de a figyelem ősztől mindinkább a hazai eseményekre irányult. Világosan kirajzolódott a reakciónak az a terve, hogy a köztársaságot parlamentáris úton semmisítse meg. A La Montagne vezetői szétszóródtak vagy bírósági ítéletre vártak, de maga a Montagne nem szűnt meg, mint ahogy a fulmináns hangú támadásoknak is majd csak egyes lapok betiltása vethet véget. A *La République* 1850 elején még egyszer illőnek látja fejet hajtani a magyar forradalom emléke előtt. Január 5-i számától kezdve közli folytatásokban Clémence Robert *Les Hongrois* c. történelmi regényét, mely a magyar szabadságharcban résztvett franciák kevésbé ismert történetébe vezette be az olvasót. A napi hírek rovatából azonban a magyar események most már kiszorultak.

La Réforme

A *La Réforme* egyike volt azoknak a baloldali lapoknak, amelyek a magyar forradalom sikeréhez a legvérmesebb reményeket fűzték, majd, amikor a katasztrófa bekövetkezett, sokáig nem akartak hitelt adni a Párizsba érkező jelentéseknek. Augusztus végén azonban már nem lehetett vitás, hogy Világosnál nem a magyar hadsereg egy része tette le a fegyvert, hanem a magyar forradalmi harc véget ért. A lap ugyan arról írt, hogy a magyarok küzdelme még nem ért véget, de ez már csak afféle szólamként hatott. Szinte egyidejűleg érkezett meg a híre

¹⁴ *La République*, 1849. okt. 21, 22.

¹⁵ *La République*, 1849. okt. 22.

annak, hogy Velence sem bírta tovább tartani a függetlenség zászlaját, és Manin, mint a *La Réforme* augusztus 31-én megírta, „surneageait au milieu des lagunes”. Ezekután felmerültek a szokásos kérdések: ki volt a hibás a magyar forradalom aláhanyatlásáért? Szeptember 1-én a lap úgy látta, hogy Magyarország ügye nem veszett volna el, ha Paszkievics erélyesebb ellenállásba ütközik. Kossuth viddini levele új szempontokat vegyít bele a végső helyzet megítélésébe: „Kossuth megindító búcsúja megvilágítja előttünk az egész helyzetet. Ha minden magyar vezető támogatta volna ezt a nagy embert, az osztrák—orosz erők nem győzedelmeskedhetnek a magyar függetlenségen.”¹⁶

A magyar vezérek egymás közti torzalkodását, a vezetésben megmutatózó széthúzást kellő súllyal mérlegeli a lap. Viszont a *La Pologne* egyik cikke nyomán hevesen kikel ama közkeletű megállapítás ellen, mintha a magyar vezetőket a rájuk bízott nemzetiségek elnyomásával lehetne vádolni. Teljesen a magyar kormány által sugalmazott szellemben tárgyalja a magyar országgyűlés 1848 márciusi határozatát a polgári egyenlőségről, melyben valamennyi nemzetiség részesült. Elutasítja a lap a nemzetiségi vezetők nyelvi panaszait és helyesli, hogy Magyarországon a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megvádolja a szláv vezetőket, amiért Bécs és Pétervár kegyeit keresték, jöllehet a magyar diéta minden jogot megadott a magyarországi népeknek.¹⁷

Szeptembertől a *La Réforme*-ot is gyakran foglalkoztatja a törökországi menekültek sorsa, jövője. Megnyugtatja az a hír, hogy Kossuth és társai a brit nagykövetség támogatását élvezik, ami valószínűvé teszi, hogy a magyar szabadsághóstit nem fogják kiszolgáltatni az osztrák és orosz hatóságoknak.

„... mert az angol kormány soha nem száll szembe a közvéleménnyel, mint a mi kormányaink itt a kontinensen; valószínűleg pontos utasításokat küldött konstantinápolyi képviselőjének.

A menekültek, a legyőzött hősök egykor a francia zászló alatt kerestek védelmet, ma Anglia fogadja be e tiszteletreméltó kismizetteket. Isten adja, hogy kereskedelmi ügyek ne kerüljenek szőnyegre, s Kossuth meg van mentve.”¹⁸

Szeptember 23-i számában a *La Réforme* szenvedélyesen támadja a francia külpolitikát, mely közönnnyel nézi az európai eseményeket, holott ezek őt magát is fenyegetik. A francia—magyar érdekezozonosság nem lehet vitás.

„Nem volt kétséges, hogy Franciaország érdekelve van Magyarországon. Egy bátor nép évszázadok óta sakkban tartotta a nagyravágyó osztrák birodalmat; iszonyodott az orosz autokráciától, mint a civilizáció minden barátja. Kormányunk ezt a népet magára hagyta, anélkül, hogy legalább diplomáciai eszközökkel próbált volna segítségére lenni, sőt seregeink nevetséges római intervenciójával még elő is segítette pusztulását. Valójában ez az intervenció tette szabaddá Ausztria hadait, és szolgáltattott újabb ürügyet az orosz intervencióhoz.”¹⁹

Volt-e valami haszna Franciaországnak a Róma elleni intervencióból. A lap szerint semmi; sem anyagi, sem katonai, sem diplomáciai. Oroszország ezzel szemben jelentős hasznot húz a magyarországi intervencióból.

¹⁶ *La Réforme*, 1849. szept. 1.

¹⁷ „Les Magyars et les Croates”. *La Réforme*, 1849. szept. 6. „De quoi pouvaient se plaindre, en effet, les Slaves et les Roumains? La diète a proclamé l'égalité civile de tous les habitants de la Hongrie, sans distinction de races et de croyances. Tous étaient également soumis à l'impôt, également admissibles aux emplois civils et militaires, également représentés à la Diète.”

¹⁸ *La Réforme*, 1849. szept. 17.

¹⁹ „La Russie et l'Élysée”. *La Réforme*, 1849. szept. 23.

„(Oroszország) kiszolgáltatta a magyarokat Ausztriának, és ez a nép a bécsi udvar kegyetlenkedései miatt máris vonzódik Oroszországhoz és gyűlöli elnyomóit. Az orosz csapatok meg fogják szállni az országot, megtanulják nyelvét, és kötelességszerűen megvédik majd azokat, akiket Ausztria el akart nyomni. Az erkölcsi győzelem később hozza meg gyümölcseit, s ez a győzelem Oroszországé, melynek szellemi hatása már régóta terjed Szerbia, Horvátország és a Bánát szláv népei között. A bécsi kormány tehát elkerülhetetlenül Miklós cár befolyása alá került, de a cár ugyanezzel a sakkhúzással megnövelte erkölcsi befolyását is Magyarország népei között. Nem csoda hát, ha meg van elégedve magával. Franciaország azonban...! A magyarok jakobinusok voltak, anarchisták! — kiáltanak fel a francia konzervatívok. Micsoda tudatlanság! Lehetett egyébként bármilyen felfogásunk a belső államrendről, a magyarok Franciaország természetes szövetségesei voltak. Ez a szövetség egész II. Henrikig vezethető vissza, s nem riadt vissza tőle sem I. Ferenc, sem XIV. Lajos, pedig kétségkívül legalább annyira hívei voltak a rendnek, mint a forradalom ezen emancipáltjai, kik megtagadták felszabadítójukat. Nagy Frigyes után maga Napóleon is kereste Magyarország szövetségét, de Bonaparte Lajosnak ez a szövetség nem volt elég előkelő.

A pártszellem szánalmas előítéletei! Ugyanekkor a magyarországi szlávok — a párizsi szlávoknak a *La Pologne* c. lapban megjelent helyeslése mellett — segédkezet nyújtottak az abszolutizmusnak, mely rövidesen el fogja őket tiporni.”²⁰

1849 októberében Lamennais lett a *La Réforme* főszerkesztője. Szerkesztett már lapot jóval korábban is, előbb a *L'Avenir*-t, melyben a júliusi monarchia ellen folytatott harcot, 1848-ban pedig a *Le Peuple Constituant*-nak volt igazgatója. A *La Réforme*-ba írott vezércikkei a gyakorlati politika síkján mutatják meg a hajdanában misztikus nézeteket hirdető gondolkodót, a *Les Paroles d'un croyant* nagynevű szerzőjét. A *La Réforme* a parlamenti reakció győzelmének időszakában is hirdette a februári forradalom szellemének legitimitását, a közvetlen kinevezési rendszer helyében minden vonalon — állami, községi igazgatás — a demokratikus választásokat sürgette. Mint Lamennais írta a lap vezércikkében:

„Demokráciát akarunk, komoly demokráciát, annak minden politikai és gazdasági következményével együtt, mert ma ez a tényleges rend és a tartós béke egyedüli alapja.”²¹

A francia külpolitika mérlege szomorú képet mutatott: a kormány egyetlen helyen tudott interveniálni, s ez megmutatta teljes tehetetlenségét. Mint Lamennais írta, nem Párizstól várja Róma a súlyos kérdések megoldását, hanem Gaetától, Nápolytól, Béctől, Pétervártól és talán Berlintől és Londontól. És mit tett a magyarországi intervenció után?

„Varsóban még meghallgatásra sem méltatták Lamoricière tábornok félnék titlakozását Magyarország orosz megszállása ellen.”²²

Franciaország forrásai a lap szerint érintetlenek, a demokráciát a nép elfogadta, megvalósította, a népek rokonszenve nőni fog a forradalom nemzete iránt, de a francia nép hivatalos képviselői nem képesek felhasználni a rendelkezésre álló erőket a külfölddel szemben, mert gyengék és alkalmatlanok a feladatra.

²⁰ Ibid.

²¹ *La Réforme*, 1849. okt. 1.

²² Ibid.

Milyenek ezeketán a nemzetközi kilátások? Németországban még érződik a francia forradalom hatása, bár a rendet brutális eszközökkel visszaállították. Németország nem lép a demokratikus útra. Ausztria mindinkább Oroszország karjaiba esik; nem választja a szabadság útját. Oroszországtól a magyarországi győzelem után félni kell, mert agresszív lesz, s előretör Konstantinápoly irányában. Olaszország sorsát nem saját területén döntik el, Garibaldival és Mazzinival együtt kiűzték Olaszország szellemét is. A római intervenció által a kormány saját elveivel került összeütközésbe, a francia kabinet becsapta az alkotmányozó gyűlést, a nemzetet. A római alkotmányos rendszer legázolása a modern eszmék eltiprása. Bonaparte önmagát dezavualta Európa előtt.²³

Október 4-én a lap felteszi a kérdést; mi lett a februári forradalomból? Mi van ma Franciaországban?

„Franciaország ma egy minősíthetetlen kormány igája alatt él, kifelé megalázva, mint még soha; a zsarnokság, melyet léte nyugtalanít, megsemmisítésére tör, ki van szolgáltatva a katonai hatalomnak, a régi anarchiák emberei által irányított államrend titkos akcióinak, mindannak az elnyomásnak és erőszaknak, amit egy zavaros rémuralom sugallani képes.”

Ostromlott városhoz hasonlít Franciaország, miközben Olasz-, Német- és Magyarország mint királyságok visszanyerték erejüket. Mindezekért nagy mértékben felelős a francia kormány.

„Az ideiglenes kormányból hiányzott a hit; meg kell mondani, ez volt a demokrácia ügyét ért vereségek legfőbb oka. A jövőt nagyon is a múlthoz akarták fűzni, túlságosan is ragaszkodtak a régi törvényhozó, gazdasági és diplomáciai hagyományok kitaposott útjaihoz. Teljes egészében új rendet kellett volna teremteni, s a régi rendbe temetkeztek, belefeküdtek a sírba.”

A francia kormány lefekezte a tömegek lendületét, elismervén a királyokat, kölcsönös legitimizálásra törekedett velük, a népek joga üres szó lett, és a francia kormány egy felkelt Európában akciók nélkül maradt.

A francia kormány nem kívánt többet, csak hogy élni hagyják. Hivatalos viszonyba lépett az uralkodókkal, ügyelvén arra, hogy panaszra semmi ürügyet ne szolgáltatasson nekik. Ezért nem rokonszenvezett a felkelt népekkel, s lett „saját értéktelenségébe zárkozva félnék szemlélője a régi hatalmak elleni harcnak”. Pedig ez a kormány a nép akaratából jött létre. A felkelt népeknek egyesülniük kellett volna, közös akcióban, ám ezt elmulasztották.

„... míg a szabadság ellenségei, a sötétségnek a világosságénál okosabb gyermekei gondosan megállapodtak egymással, s egyetértésben cselekedtek. Így győzték le egymás után Olaszországot, Magyarországot, Németországot. Jaj az egyedülállóknak!”

Európában csak két tábor van: a királyi tábor és a szabad embereké, vagy azoké, akik szabadok akarnak lenni.

„Meg kell alapítanunk az egyetemes Köztársaságot, meg kell valósítanunk a demokráciát, mely következményeiben mindama javakat magába foglalja, amire ma a nemzetek törekednek, magába foglalja a világ jövőjét.”²⁴

A lap figyelme ösztöl érthetően a keleti kérdésre irányult. Titov és Stürmer konzulok erélyes fellépése ellenére sem tartotta valószínűnek, hogy a Boszporusz-nál hamarosan háborúra kerüljön a sor. Figyelemmel kísérte a lap a Magyarországon folyó vérengzéseket, cikket szentelt Batthyány Lajos kivégzésének.

²³ La Réforme, 1849. okt. 2.

²⁴ La Réforme, 1849. okt. 4.

Batthyányról az volt a véleménye, hogy sem demokrata, sem forradalmár nem volt, de hazaszeretete és halála révén ott van a helye a dicső mártírok között, akik vérükkel szentelték meg ama ügy igazságát, amelyért a *La Réforme* is küzd.²⁵ A Törökországba menekült magyar és lengyel forradalmárok kiadatása körüli vitákat a lap ugyancsak rendszeresen ismertette. Helytelenítette, hogy a szultán választ küld a cárnak, amikor egyszer már formálisan elutasította a kiadatást. A francia külügyminiszter Aupickon keresztül azt tanácsolta a szultánnak, hogy humanusan bánjék a menekültekkel, de hozzátette „semmi tekintetben se kerüljön ellentétbe a szomszéd hatalmak törvényes jogaival”. Ez természetesen nem váltja ki a lap tetszését.²⁶ De bírálta a *La Réforme* Palmerstont is, aki Dudley Stuart interpellációjára azt válaszolta 1848-ban, hogy az orosz cár a rend helyreállítása után nyomban visszaszólítja seregét a dunai fejedelemségek-ből. Később a brit külügyminiszternek nem volt semmilyen ellenvetése akkor, amidőn Lüders orosz hadteste benyomult Erdélybe — Havaselvén keresztül. Pedig ez a népek jogának kiáltó megsértése volt. Soha korábban a nemzetközi jogok ilyen megsértésére nem volt példa. S végül itt van Palmerston legutóbbi jegyzéke az orosz és az osztrák kormányhoz.

Azzal kezdi, hogy gratulál Miklós cárnak a magyarországi intervencióhoz, majd a közrend iránti szeretetére hivatkozva kéri, ne követelje a lengyel és magyar menekültek kiadatását.²⁷

Az angolok keleti politikája a lap szerint reális, s a francia támaszt nyerhetne benne egy erőteljes intervencióhoz.

„Most Franciaországról beszélünk, s nem arról a szánalmas diplomáciáról, mellyel külföldön képviselteti magát.”²⁸

A lap komolyan látja az orosz terjeszkedést, Lüders Moldvában fenyegető pozícióban van, s lehet, hogy az oroszok az 1828-as tervet kívánják megvalósítani: átlépni a Dunát, s egyben elfoglalni Costangalja kikötőt. Viddinnel és Szilisztriával szemben is erős orosz különítmények állomásoznak. De mégsem hiszi a lap, hogy Miklós rövidesen háborút kezd, erre mutat az, hogy Magyarország gyorsan visszahívja seregét. Ez arra vall, hogy pénzügyi okokból, meg a lakosság hangulatára való tekintettel is nem tudja seregét hosszú időn át idegenben állomásoztatni. Ha összezsapásra kerül a sor, Franciaországnak nem lesz szüksége Angliára; számíthat a németekre, akik készek harcba indulni az északi despotizmus ellen. Itt vannak a magyarok

„... kiknek bátorságát nem fékezte, hanem fokozta annyi vértanú halála; nem kelnének-e fel egy emberként a szerződés ellen, mely Haynau akasztófáira juttatta vezetőiket?”²⁹

Az új szent háború, a jog háborúja az erőszak ellen, az „utolsó háború” számíthat az olaszok, a lengyelek segítségére is.

Október 31-én a beérkező jelentések arról számolnak be, hogy az emigránsok javarésze már Sumlában tartózkodik.

„Még bízunk benne, hogy Kossuth jogtalan kiadatása nem fog megtörténni. A látszólag nagy merészséggel kezdeményező angol és francia követ legalább ezen a ponton érvényt tud majd szerezni az emberi jogoknak.”

²⁵ *La Réforme*, 1849. okt. 16.

²⁶ *La Réforme*, 1849. okt. 18.

²⁷ *La Réforme*, 1849. okt. 27.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

Bizonyos elégtétellel nyugtázta a lap, hogy az osztrák kormány lemondott a menekültek kiadatásáról, s csak azt kérte, hogy erődökben tartsák őket fogva. Ami a lengyeleket illeti, jobban jártak, mert a francia kormány megadta az engedélyt, hogy Aupick útleveleket adjon nekik, és így Franciaországba utazhassanak. De Tocqueville korlátozta e rendeletet azzal, hogy csak kivételesen, ideiglenesen adhatók ki útlevelek.

„Biztos tehát, hogy kormányunk nem akarja többé megadni a vendégjogot a lengyeleknek, pedig ez Franciaország részéről több jogcímen is megilleti őket, s még Lajos-Fülöp sem merete soha megtagadni tőlük.”³⁰

Az európai demokraták nehezen nyugodtak bele a forradalom ügyének vereségébe. Londonban, ahol Louis Blanc, Ledru-Rollin, Ribeyrolles, Barthélémy, Armand Lévy már Mazzinival, a német és a lengyel demokratákkal szövetkezett, és Párizsban, ahol ideig-óráig még megtörte a kormány a demokratikus lapokat — a legkisebb olyan hír, mely a levett lakosság elégedetlenségét tükrözte, elég volt a vérmes remények ébrentartásához. Ausztria pénzügyi, közigazgatási nehézségei a levett területeken éppúgy jelentőseknek látszottak, mint az, hogy a bécsi diákok megkoszorúzták Blum és Messenhauser sírját. A *La Réforme* szerkesztőségében is arra figyeltek, ami a népek elégedetlenségére és nyugtalanságára mutatott, és bíztak abban, hogy valahol, Európa valamelyik csücskében csak kipattanik az a szikra, amelyből nagy háború lángja támad. November 27-án az európai helyzetről adott áttekintést a lap, s megállapította, hogy Európában néhány — brutális hóhéroktól körülvett — uralkodó nyomja el a népek millióit. A magyarokról szólván, itt merül fel első ízben Görgeynek, mint árulónak a neve.

„Magyarországot elárulta a becstelen, kit itt a földön Görgeynek hívtak — valódi nevét csak a poklok ismerik —, s Magyarország most egy időre dicsőséges sírjában pihen.”

Keleten a despotizmus halad előre, fenyegeti a Duna két partját és az ott lakó népeket. Különös látványt nyújt ebben a helyzetben Franciaország:

„A régi kormányzatok kezébe került, általuk szüntelenül fenyegetett Köztársaság most a jogaik és létük forrását jelentő elvek és intézmények ellen küzdő hatalmak harcainak színtere.”³¹

1850. június 6-án jelenti a *La Réforme*, hogy egyesült a *La Révolution démocratique et sociale*-l. Még januárban bekövetkezett a *La Réforme* betiltása. A februári forradalom szellemének legfőbb ápolója tűnt le a színről.

La Tribune des Peuples

A június 13-i események afféle próbakövet jelentettek a Mickiewicz által szerkesztett *La Tribune des Peuples* életében. A lap szerkesztőségének összetétele ideológiailag nem volt egységes: fourierizmus, proudhonzizmus, ikarizmus, saint-simonizmus, Mazzini és Bakunyin hatása volt érezhető az egyes munkatársak megnyilatkozásaiban. Maga a szerkesztő, Mickiewicz, szembefordult az utópista szocialisták (Proudhon, Pierre Leroux és Fourier követői) álláspontjával; támadta az új Hegypárt kispolgári, forradalomellenes fellépését. Neki tudható be, hogy a *Tribune*-ben az elnyomott népek emigránsainak hangja lett domináló.

³⁰ *La Réforme*, 1849. okt. 31.

³¹ „État de l'Europe”. *La Réforme*, 1849. okt. 27.

A nemzeti felszabadulás és a társadalmi forradalom igénye gyakran együtt jelentkezett a lapban. Mickiewicz ehhez hozzáadta a maga bonapartizmusát, melynek ellenforradalmi értelmét nem ismerte fel. A bonapartizmus katonai erejétől remélte a fegyveres segítséget az európai forradalmak számára. Ezek az illúziók egymagukban is meghasonlást idéztek elő a lap belső életében: Chojecki, Pauline Roland, Lechevalier, La Sagra, Ivan Golovin és Lacaussade elfordultak a költőtől. A június 13-i nap mégsem a bonapartizmus és ellenzóiének harcát hozta előtérbe. Sokkal inkább a forradalmi és a kispolgári irányzat mérkőzött meg egymással.

Mickiewicz a drámai eseményeket megelőzően megbetegedett (egyések szerint csak diplomáciai betegségről volt szó), s átadta a lap irányítását Lechevaliernek, aki a *Tribune*-t az új Hegypárt irányelveinek szolgálatába állította. Június 4-én a *Tribune* is közölte a Louis Napoléon és miniszterei elleni éles támadást, amiért a nemzetgyűlés határozatát megcsúfolva nem utasították Oudinot tábornokot a Római Köztársaság ellen irányuló haditevékenység felfüggesztésére. Követelte, hogy Napóleont és minisztereit állítsák bíróság elé. Ugyanakkor, amidőn Ledru-Rollin a parlamentben kijelentette, hogy fegyverrel a kézben is készek védelmezni a meggyalázott alkotmányt. A június 13-i tüntetés kudarcba fulladt. A manifesztációban a kispolgárság vett részt, s mellette kisebb munkáscsoportok. A katonaság pár óra alatt végzett a tüntetőkkal. Megkezdődött a vezetők összefogódása. A szocialista lapokat nyomban felfüggesztették, a *Tribune* szerkesztőségében fél zászlóaljnyi katonaság és 40 titkos rendőr jelent meg, letartóztatták Carpentier felelős szerkesztőt. Mickiewicz július 7-ig rejtőzködött, közben Lechevalier levelet intézett a kormányhoz, s ebben teljesen magára vállalta a felelősséget a lap irányításáért, majd, Ledru-Rollin, Considérant és Delescluze példáját követve, külföldre szökött. Az októberben és novemberben lefolytatott versaillesi perben mindnyájukat életfogytiglani deportálásra ítélték.³² A június 13-i tüntetés előkészületeiről Mickiewicznek a *Tribune* szeptember 1-én bekövetkezett újbóli megjelenése után volt alkalma elmondani véleményét. Noha szerinte semmi sem volt legálisabb, mint ez a tüntetés, a kormányt nem rémisztette meg, a nép pedig nem bízott benne. Végeredményben a közvélemény megtévesztéséről volt szó; hiszen a tüntetés szervezői nem a kormányzó rendszert kívánták megváltoztatni, csak a kormányzat személyi összetételét.

Az alatt a két és fél hónap alatt, míg a *Tribune* szünetelt, az európai helyzetben súlyos változásokra került sor. A magyar és az olasz nép szabadságharcát leverték. Franciaországban a katonai bíróságok hajtóvadászatot rendeznek a Hegypárt és a proletariátus szószólói ellen. A demokratikus és szocialista köztársaság éltetése bűnnek számít. A lengyel emigráns vezetőket eltávolították az országból. Július 27-én bevezetik az új sajtótörvényt. A *Tribune* megjelenése után Branicki — a lapot alapító gazdag lengyel mágnás — megvonja az anyagi támogatást a laptól, a rendőrség megfenyegeti Mickiewiczet, hogy kiutasítja, ha rajtakapják, hogy együttműködik a *Tribune* szerkesztőivel. Mickiewicz ettől kezdve idegen kézzel másoltatja le cikkeit. S ezekben a támadó hang, a pamflet mindinkább kifejezésre jut. Az egyházi és bonapartista kapcsolatok elhalványodnak; a nép érdekeinek kifejezése viszont világosabbá válik. Mickiewicz szembe fordul az egyházi hierarchiával, elfordul IX. Pius pápától, hirdeti, hogy az egyház szerepe visszavonhatatlanul a múlté. Konkrét politikai és gazdasági kér-

³² A. Mickiewicz: Dzieła XII, 346. sk.

dések kerülnek előtérbe a lap hasábjain 1849 őszen. Mindeme írásai élénken tanúskodnak arról, hogy a költőt az 1848/49-es események kiábrándították illúzióiból: már nem tulajdonít megváltó szerepet a Bonaparte-családnak, sőt ellenkezőleg, helyteleníti azt, hogy Louis Bonaparte elnöksége élete végéig szóljon, de nem hisz az egyház szociális szerepében sem, mert most már tisztán látja a kor alapvető osztályellentéteit, s a burzsoázia és a nép harcában ez utóbbinak ad igazat.

Ez a tisztánlátás érvényesül a *Tribune* külpolitikai rovatában is. Az európai nemzeti mozgalmak bukása újból és újból arra ösztönzi, hogy visszatérjen e mozgalmak elemzéséhez, és feltegye a kérdést, hogy vajon a magyar, az olasz, a német nemzeti mozgalmak egyszersmindenkorra elnémultak-e avagy van remény arra, hogy e népek kedvezőbb körülmények között újra felvehessék a küzdelmet elnyomóikkal. A *Tribune* cikkei abból az alapmeggyőződésből indulnak ki, hogy a XIX. század nagy eszméje a nemzeti eszme, nagy törekvése a nemzeti függetlenségi küzdelem — s ez minden átmeneti bukás ellenére tovább él Európában, útját állni nem lehet.

„A népi hadseregeket mindenütt legyőzték vagy megadásra kényszerítették. Velence elveszett. Szó van Komárom kapitulációjáról. Ha Olaszország és Magyarország csupán néhány család, vagy valamilyen politikai párt érdekeiért küzdött volna, a harcot befejezettek lehetne tekinteni.

De ezekben az országokban nemzetek érdekeiért harcoltak. Az ilyen háború sorsát nem egy szabályos csata vagy ostrom dönti el.

A novarai csatában nem az egész olasz nép vett részt, s nem mindenki volt bezárva Róma öreg falainak övezetébe sem. A magyar nemzeti szellem túl fogja élni vereségeit. Fél évszázada állítják már, hogy Lengyelország hivatalosan nem létezik, s a lengyelek mégis ott voltak Lonatonál, Kápolnánál és Nagyszében előtt. A Lengyelország ellen azóta is folyó háborúból következtetni lehet, hogy meddig tart majd az, melyet Olaszország és Magyarország ellen kell viselni. Ezek — ismétlem — nemzeti háborúk.”³³

Nápoly, Piemont, Lombardia népi mozgalmai egyetlen gondolatból táplálkoztak, s ez a gondolat a „nationalité”. Az olasz királyságok, fejedelemségek és köztársaságok egyetlen óhaja az volt, hogy a nemzeti gondolathoz hozzáadják az államtestet. Emellett másodrendű kérdés volt az, hogy többé-kevésbé liberális alkotmány jöjjön-e létre az általános választói jog alapján vagy más kormányforma.

„Ha Olaszország uralkodói között akadt volna olyan, aki lelkesedni tud a nemzet eszméjéért, s azt fel is tudja használni, az olasz nép szívesen megadott volna neki minden elképzelhető jogot.

Biztos forrásból tudjuk: a magyarok nem idegenkedtek tőle, hogy Szent István koronáját egy olyan uralkodóházbeli herceg fejére helyezték, aki hajlandó ügyüket felkarolni.

Az olaszok és a magyarok csalódtak reményeikben. A pápa, a monarchia és a régi arisztokrácia végleg cserbenhagyták a nemzetiségek ügyét. Valójában ez hozta létre az olaszországi és a magyarországi republikánus pártot. Ez a párt Ausztria erőszakosságainak, a pápa rosszhiszeműségének és a piemonti uralkodók minősíthetetlen viselkedésének köszönheti létrejöttét és gyors fejlődését.

Kétségtelen, hogy a nagy olasz nemzeti párt most meg van győződve egy olasz köztársaság létrehozásának elkerülhetetlen szükségéről. Tegyük hozzá,

³³ La Tribune des Peuples, 1849. szept. 2.

hogy az olaszok elképzelése szerint a köztársaság egységes államot jelent, egyetlen fővárossal és központi igazgatással.

Valószínű, hogy hamarosan a magyar és szláv népek is rátérnek erre az útra. A nemzetek ébredése új tény. Ha egy nemzet — elsőnek felismervén a tény jelentőségét — erre alapozta volna politikáját, a modern Európa központjává válik, új korszakot nyit. Két állam lett volna alkalmas ilyen állásfoglalásra, ezek közül Oroszország nem tudta, Franciaország nem akarta megtenni.”³⁴

Mickiewicz azt veti a nagyhatalmak szemére, hogy nem ismerték fel a nemzeti érzés és a nemzeti gondolat nagy jelentőségét; mivelhogy az általános erkölcsi süllyedés közepette a nemzeti eszmében él tovább a vallásos érzés, a szervezői képesség és a családi érzés kibővített tartalma. A nemzeti elvért folyó harc még hosszú lesz, de nincs más kiút. A nemzetiségek ügyét nemcsak a pápa és a régi monarchiák utasították el, hanem a Köztársaság is — értve ezen a francia köztársaságot, s ennek súlyos következményei máris meglátszanak: nemcsak a királyok és papok ellen gyűlik az ellenszenv, hanem mindenfajta hatalom ellen, minden ellen, ami törvény és szabály.

Szeptember 3-án nagy cikket szentelt a *Tribune* a német kérdésnek szemlét tartva a frankfurti gyűlés óta eltelt események felett. Szomorúan állapította meg, hogy míg Olasz- és Magyarországon az idegen túlerő győzött, a németek hagyták magukat németek által legyőzetni.

„Ha a közös eredetű népek tűrik, hogy egymás kiirtására használják fel őket, akkor igen távol állnak még a nemzetté válás lehetőségétől.”

A kép, melyet a német eseményekről rajzol a lap, a nemzeti eszme szempontjából lesújtó: a porosz ezredek támadása Drezda ellen, a porosz, hesseni, mecklenburgi csapatok fellépése a badeni nagyhercegség ellen, már nem polgárháborúra vall, hanem egyenesen a középkori expedíciókra emlékeztet, amelyekben néhány főnök zsoldos seregei harcoltak az ébredező városok és a vidék lakossága ellen. Az új Németország gondolata még nem hatolt el a porosz hadseregbe. A német parlament férfiai joggal érheti a vád, hogy nem voltak tisztában a hadsereg hangulatával, nem tudták egybekapcsolni a fegyveres erőt a nép ügyével, nem tudták megszervezni hazájuk pénzügyeit, s ezáltal megszabadulni uralkodóiktól. A frankfurti gyűlés alapjaiban elhibázott lépéseket tett:

„Erkölcstelen, népelnemző intézkedéseiket a célból szavazták meg, hogy legyenek a nemzeti hiúságot, s egyben megnyerjék az uralkodó jóindulatát is. Beszéltünk gyümölcstelen munkájukról, olyan törvények létrehozásáért, melyeket semmiképpen nem lehetett volna szentesíteni. Mindez már a múlté. Maga a gyűlés sem létezik többé — de az elméleti téboly, melyben ez a gyűlés szenvedett, még mindig él. Most a berlini és bécsi parlamentet fertőzte meg.”³⁵

A *Tribune* egy új Szent Szövetséget lát kialakulni, mely fegyveresen fordul szembe minden nemzeti eszmével. Poroszország — Németország nevében — segítséget ígér Ausztriának a magyarok, a szlávok és az olaszok ellen, Ausztria pedig korábbi hódításainak birtokában magyar, szláv és olasz ezredekkel küld segítségül Poroszországnak. Oroszország, mely saját határain belül nem tart a népek háborújától, ügyelni fog afelett, amit újabban a diplomáciában Európa morális érdekeinek neveznek; szabad kezet tart magának, hogy ott harcoljon az ellensége ellen, ahol azt találja.³⁶

³⁴ Ibid.

³⁵ TP, 1849. szept. 3.

³⁶ Ibid.

A *Tribune* magát a köztársasági forma rendíthetetlen hívének nyilatkozta, hangsúlyozva, hogy példát a királyoktól kell venni. A magyarországi példa azt mutatja, hogy Európában továbbra is családi háborúk folynak: a nagy, egységes, oszthatatlan királyi családok küzdenek a népek ellen, mely utóbbiak szét vannak szóródva. A győzelem azé, amely jobban teljesíti a testvériség szabta feladatokat. De a népek között is szorosabbá váltak a kapcsolatok; közös a szeretet és a gyűlölet, amely egybefűzi őket.³⁷

„Manapság minden polgár szövetségi kapcsolatban vagy politikai viszályban áll a kereszténység valamennyi nemzetével. Személyes kötelességének érzi, hogy tájékozódjék viselkedésükről, s lelkiismeretesen felbecsülje annak erkölcsi értékét. Példákat, magatartási szabályokat igyekszik levonni belőlük.

A kormányzat keresi a nép erkölcsi nevelésének eszközeit. Mi sem egyszerűbb és eredményesebb eszköz, mint az erkölcsi példamutatás. . . Panaszkodtok a hit gyengülése, az önzés, a felebaráti szeretet hiánya miatt? Nincs hozzá jogotok! A gyilkos, akitől számonkértek, mit tett az öccsével, a szívtelen apa, kinek szemére vetitek gyermekei elhagyását, a könyörtelen uzsorás, kit szomszédja tönkretételével vádoltok — válaszul töletek kéri majd számon, mit tettetek Rómával, Lengyelországgal és Magyarországgal.”³⁸

Szeptemberben a *Constitutionnel* a francia közvélemény elé tárta az osztrák diplomáciai aktákat, melyekből az derült ki, hogy Ausztria a területén lezajló forradalmi mozgalmaktól való félelmében időnyerés céljából fokozott diplomáciai tevékenységet fejtett ki, és csalárd módon függetlenséget ígért Lombardiának, és nagy engedményeket helyezett kilátásba Velencének. A *Tribune* megvilágította ennek az időnyerést célzó taktikának valódi értelmét. Hevesen szembefordult a *Constitutionnel*-nek az olasz hazafiak ellen irányított vádjával, mintha a lombard hazafiak maguk okozták volna szabadságuk elvesztését.³⁹ Október elején azután a *Tribune* figyelme is a törökországi emigránsok sorsa felé fordult. Elismeréssel nyugtázta a török kormány ellenállását az orosz nyomással szemben, de szemére vetette, hogy ugyanezt a keménységet nem tanúsította már korábban is.

„Ha a török kormány nem látta is meg, hogy Magyarország bukása saját országuk közeli megszállásának előhírnöke, az európai történelemben járatosabb angol és francia követeknek figyelmeztetniük kellett volna a dívánt erre a veszélyre. Még ha — tegyük fel — Anglia és Franciaország részéről nem is kapna semmilyen támogatást, Törökországnak a magyarországi háború tanulságai alapján akkor is kísérletet kellett volna tennie függetlensége visszaszerzésére.”⁴⁰

Nem valószínű, hogy még egy hasonló alkalom kínálkozik Törökország számára; ha egyszer nem tudta egybekötni sorsát egy baráti és igazságtalanul üldözött néppel, kénytelen lesz egymaga harcolni, magára hagyatva valamennyi szomszédja által.

Október 8-án a *Tribune* azzal vádolja a brit és a francia kormányt, hogy a török—orosz konfliktus kapcsán nem tudnak képet alkotni maguknak azokról az elvekről, amelyek Pétervárt irányítják. Pedig ezek az elvek minden átmeneti nehézség ellenére az orosz külpolitika állandó jellemvonását alkotják.

³⁷ TP, 1849. szept. 4, 5.

³⁸ TP, 1849. szept. 5.

³⁹ TP, 1849. szept. 17.

⁴⁰ TP, 1849. okt. 4.

„Oroszország abban a hiszemben él, hogy a sors őt szemelte ki a keleti birodalom meghódítására. Bár tevékenységét az európai politika közvetlen szükségleteihez szabta, mindig e cél érdekében cselekedett. Oroszország közvetlen érdeke azt kívánta, hogy Európában az abszolutizmus elve kerüljön győzelemre.

Oroszország uralkodója ezt fennen hirdette; áldozatokat hozott az eredmény érdekében, s úgy érzi, el is érte azt. Magyarország meghódítása, Olaszország leigázása, s Franciaország politikájának végleges megsemmisítése után joggal mondható, hogy az elvek kérdése megoldódott.”⁴¹

Október 11-én a lap szerkesztője úgy ítéli meg a török kormányhoz intézett orosz—osztrák fenyegetéseket, mint amelyek egy nagy háborúba torkolhatnak. Mit tesz ez esetben a francia kormány? Azok, akiknek — helyzetüknél fogva — a leginkább tudniuk kellene a választ erre a kérdésre, a legkevésbé sem tudják.

„Politikájuk az alkalmi megoldások politikája, istenük, a vakszerencse vezérli őket s nem a nemzeti méltóság.

Abban azonban mindenki egyetért, hogy azok a minősíthetetlen körülmények, melyek közt Franciaország tengődik, sokáig nem tarthatók fenn; a belső és a külső helyzet egyre feszültebbé válik; Európa mostani politikai problémáira megoldást kell találni.”⁴²

A külpolitikai nézőpontot a lap a korábbi irányához híven, továbbra is kiegészítette a francia belpolitika kritikájával, de valamivel óvatosabban, mint június 13. előtt. Szemben állott a kormánnyal és a nemzetgyűlési többséggel, megbélyegezte a republikánusokat ért sérelmeket, állást foglalt az oktatás egyházi befolyás alá helyezése ellen. Nagy figyelmet fordított a munkásosztály sorsára, védelmezte a sztrájkhoz való jogot s rámutatott arra, hogy a munkásosztály és az európai forradalom érdekei fedik egymást. A versaillesi per egész ideje alatt szüntelenül hangoztatta a lap, hogy június 13-a teljesen legális megmozdulás volt.

Mindez érthetővé teszi, hogy a hatóságok rossz szemmel nézték a *Tribune*-t, és megszüntetésére törekedtek. A hangjában mérsékelt lap természetesen nem jelentett komoly veszélyt a kormányra vagy a Rend pártjára. A hatalomnak igen hatásos eszköz állott rendelkezésre ahhoz, hogy a lap radikális elemeit — valójában a lengyel emigránsokat — eltávolítsa. Az a körülmény, hogy Branicki október 1-én megvonta támogatását a *Tribune*-től, nem a lap irányától való eltávolodással magyarázható, hanem egyszerűen arról volt szó, hogy Branicki a kiutasításától tartva hagyta el a lapot. Felajánlotta Mickiewicznek egy új, most már teljesen francia szerkesztőkből álló lap megindítását, de a költő ragaszkodott a lap lengyel jellegéhez. Így a *Tribune*-nek a saját pénzügyi erejéből kellett továbbra is megjelennie. Megszüntetését mégsem pénzügyi nehézségek okozták, hanem a rendőrség fellépése: közölték a szerkesztőséggel, hogy ha a lengyelek nem szüntetik meg kapcsolataikat a lappal, akkor a lap Igazgatóságának tagjait is kiűzik Franciaországból. Olizar és Mickiewicz nyilatkozatban jelentették be kiválásukat a laptól (okt. 16.), a francia szerkesztők pedig úgy nyilatkoztak, hogy külső segítség nélkül is folytatják a vállalkozást. A tisztán francia szerkesztésben megjelenő *Tribune* nem változtatott irányt: védelmezte a lengyel és az olasz ügyet, hirdette a népek szolidaritását. A rendőrség azonban rajta tartotta szemét a lapon, melynek belpolitikai kommentárjai alkalmat adtak

⁴¹ T P, 1849. okt. 8.

⁴² TP, 1849. okt. 11.

az elkobzásra. Foglalkozott a lap ügyeivel a versaillesi Haute Cour is. A *Tribune* napjai meg voltak számlálva. Kiadóját, Hermant-t egy havi elzárásra és ezer frank pénzbüntetésre ítélték, s ez óriási megterhelés volt a lapnak, mely kénytelen volt lemondani az esti kiadásról. Még néhány nap és a *Tribune* beszünteti megjelenését. Megszűnése egybeesik Louis Napoléon személyi kormányzásának kezdetével, tehát azzal a belpolitikai változással, melyhez Mickiewicz — aki a napóleoni eszmétől a *Tribune* időszakában sem tudott megszabadulni — annyi reményt fűzött. A lap utolsó számában (november 10.) közölt felhívás közli, hogy a *Tribune* egy időre elhallgat, majd ismét leszögezi azt a tételt, hogy semmilyen forradalom sem tarthatja magát, ha nem egyetemes. A munkások címére azt üzeni, hogy őrizték meg hitüket s bizalmukat az általános választói jog iránt.

A *La Tribune des Peuples* nem tartozott a legelterjedtebb francia baloldali lapok közé, s nem volt mentes a tévedésektől, illúzióktól, de az európai haladó erők együttműködésének olyan példáját nyújtotta, amilyennel egy más párizsi lap sem dicsekedhetett.

Revue des Deux Mondes

A kéthetenként megjelenő *Revue des Deux Mondes* külpolitikai rovata a nemzetközi politika minden fontosabb eseményét felölelte. Színvonalban, érte-sültségben messze felülmúlta a napilapok külpolitikai rovatát. A *Revue*nek régtől fogva megvoltak a szakértői, akik támaszkodhattak korábbi ismereteikre, és az 1848/49-es forradalmi zajlás mögé odarajzolták a hátteret, a napi politika változó eseményei mögött érzékeltették az egyes országok társadalmi viszonyait. Így volt ez a keleteurópai kérdések megítélésénél is. Hippolyte Desprez, Cyprien Robert, Alexandre Thomas, V. de Mars, E. de Langsdorff írták a lap keleteurópai szemlecsikkeit, melyekben Ausztria és a török birodalom nemzeti-ségeinek belső problémáit azzal a szakismerettel tárgyalták, amelyet a személyes tapasztalat tágitott s mélyített el. Egyikük-másikuk éppen a szláv kérdés tanulmányozása során ismerkedett meg a magyar társadalom problémáival, ami nagyban rányomta bélyegét írásaik tónusára is. A Collège de France volt szellemi bölcsőhelyük, osztották Michelet, Quinet és Mickiewicz szláv rajongását, valamint a román nép iránti őszinte szimpátiát, s ebben a sorban a magyarok számára már kevés hely jutott. Desprez és Robert kifejezetten szláv szemüvegen át tekintették a magyar kérdést. Az 1848-as forradalomban a fajok harcát látták. Ebben a küzdelemben a magyarokra csak bukás várt. A forradalmakkal szemben a *Revue* elutasító magatartással viseltetett. Ausztria fennmaradását európai szükségletnek tartotta, de híve volt az alkotmány liberális átalakításának. Ami ezen túlmutatott az egyes népek önállósága irányában, azt a *Revue* kárhóztatta.

A magyar szabadságharc kiemelkedő, de kezdettől halálra ítélt epizód volt a *Revue* íróinak szemében. Az 1849. évi tavaszi magyar győzelmek katonai teljesítménye kivívta a lap elismerését, de egy pillanatra sem ébresztett illúziókat a magyar forradalom végső kimenetele iránt. Már július 1-én leszögezte a lap, hogy a magyarok számára a győzelem lehetetlen; csak gerillával próbálkozhatnak még egy ideig. A július 31-i Chronique így festi a magyarországi helyzetet:

„A magyaroknak csak két választásuk maradt: harcban vagy fogságban elpusztulni. Ők a harctéri halált választották a haditanácsokadta halál helyett.

Az ereje végéhez közeledő Kossuth megfúvatta a végső harci riadót, megtette kétségbeesett intézkedéseit; tömegfelkelést, szent háborút hirdetett. Keleti ékesszólása minden eszközt, egyénisége minden költőiségét latba vetve sikerült magával ragadnia a lakosságot: a magyarok boldogsága és vagyona most Kossuth kezében van. E döntő küzdelemre a nép fennmaradásának talán utolsó lehetőségét teszi fel. S bár nagyon igazságtalan ügyért, de — el kell ismerni — szenvedélyesen harcol. Ezt a magyarok élénk és tüzes természetéhez olyan jól illő páros viadalok, lovassági és tüzérségi harcok, meglepetésszerű és merész portyák csak még jobban kiemelik. A magyarokat minden valószínűség szerint le fogják győzni, ha nem is 15 nap múlva, ahogy azt — kissé vakmerően — Paszkiewicz ígéri, de mindenesetre a közeljövőben⁴³

A magyarok ellenállását a lap „brillant”-ként jellemzi, s két főokra vezeti vissza: az osztrák és orosz tábornokok tapasztalatlanságára, más részről pedig Dembinski, Bem és Görgey erélyére.

A magyarországi harcokról, politikai viszonyokról Hippolyte Desprez fest széles tablót egy tanulmányában, melyben a lengyelek szerepét vizsgálja az európai forradalmakban. Bevezetőben foglalkozik a lengyelek múltjával, majd megállapítja, hogy e népnek van jövője. Sorra veszi a lengyelek részvételét az 1848-as forradalmi eseményekben, szót ejt a konzervatív és demokrata párt ellentéteiről, hangsúlyozván, hogy mindkét tábor programjában szerepel a parasztok felszabadítása. A Kollár által hirdetett pánszlávizmust elítéli. Utal arra, hogy nem volt könnyű szerepük a lengyeleknek, akik midőn a nemzeti jogokat hangoztatták, a magyarok oldalára állottak. A magyarokról Despreznek az a véleménye, hogy elvakult nép („peuple aveugle”). Kollárral szembeállítja Mickiewiczet: míg amaz a szlávokat „materialista” módon kívánja megmenteni, a lengyel költő számára a kard egyenlő az eszmével. Míg Kollár ruszofil, Mickiewicz ellenállt az orosz hatásoknak. Kollár az összes szláv népet össze akarta keverni, Mickiewicz és Czartoryski differenciáltan nézték a szlávok, románok és más népek kérdését. A nagy szláv egyesülés nem reális program. Desprez ezután részletesen szól Towiańskiról, a lengyel misztikusról, aki oly nagy befolyással volt Mickiewiczre s akit a francia kormány kiutasított. Ismerteti a Mester életútját, vándorlásait az európai országokban; kiemeli, hogy nem vett részt fegyveres felkelésekben és zavargásokban, hanem belső tökéletesedést, a lélek megújulását, a Szép és Igaz kisugárzását hirdette tanítványainak.⁴⁴

A világosi fegyverletétel után ismét Desprez az, aki megvonja a magyar forradalom végső mérlegét a *Revue*-ben. Elismeri, hogy a magyarok harca a horvátok, az osztrákok és az oroszok ellen „bizonyos fokig tiszteletreméltóvá teszi a nép bátorságát, mely vállalta, s tábornokait, kik vezették ezt a harcot. Ha komolytalanul kezdődött is, volt egy ragyogó pillanata; miután megnevetette, meglepte, s talán meg is hatotta Európát.”⁴⁵

Mint írja, az ausztriai forradalom és a császár menekülése után a magyar sereg csak Kossuth képzeletében élt és hiábavalók voltak a tervek, hogy Windischgrätzet és Jelačićot Bécs falai alá szorítják:

„Kossuth és csapatai nevetségessé váltak.”⁴⁶

⁴³ *Revue des Deux Mondes*, 1849. aug. 1. 529—530.

⁴⁴ „Les Polonais dans la révolution européenne”. *RdDM*, 1849. aug. 1. 537—558. Andrzej Towiański tevékenységére lásd Mickiewicz levelét L. Cavaignac tábornokhoz 1848. aug. 12-ről.

⁴⁵ A. Mickiewicz: *Dziela XVI*, 305—307. „La fin de la guerre de Hongrie”. *RdDM*, 1849. szept. 1. 856—865.

⁴⁶ *Ibid.* 856.

Végigkísérve a fő hadi eseményeket a bécsi őszi forradalomtól, megállapítja, hogy amikor a magyar kormányt és seregét a Tisza mögé szorították, a háború befejezettnek látszott, Windischgrätz már a magyar arisztokratákkal tárgyalt egy magyar—osztrák szövetségről, hogy megakadályozza riválisa, Jelačić terveit és letörje a szlávok ambícióit. Nem félt, hanem felozlatta Krem-siert, mire a szlávok elárulva érezték magukat, és sokan önként elhagyták a birodalmat. E hibákat használták ki a magyarok, akiknek a lengyel emigráció két kiváló tábornokot adott, Bemet és Dembinskit. Ezek egy tekintélyes hadsereget szerveznek, és tudnak hasznot húzni a szlávok elégedetlenségéből is. Visszaverik Windischgrätzet a Tiszánál, mialatt Jelačić délen vonul vissza. Egy rövid időn át a magyar hadsereg kezében tartja a birodalom sorsát, csak néhány méterre van Pozsonytól, Bécs kapujától. Ekkor Bécs a cári segítséghez folyamodik. Görgey váci visszavonulását eleinte csodálat kísérte, nagy stratégiai kombinációt láttak benne, vagyis azt, hogy becsalja az osztrák—orosz sereget a Tiszához, hogy ott leljék sírjukat. Egy hónap alatt vége lett az illúciónak. Desprez nem hiszi, hogy Görgey volna a bűnös; példákat hoz fel arra, hogy a nép mindig árulót keres, ha elmarad a győzelem. Custozza és Novara után Károly Albertet is bűnösnek mondták ki. Az okokat nem keresték. Desprez ezután szembefordul a Görgeyt ért vádakkal:

„Valóban sok mindent meg kell bocsátanunk egy legyőzött nép fájdalmanak. A magyarok szerencsétlensége olyan nagy, hogy nincs bátorságunk mindazért szemrehányást tenni, amiért megérdemelnék. Azonban — bár soha nem mutattunk, s nem éreztünk semmi rokonszenvet Görgey tábornok iránt, mert megítélésünk szerint igazságtalan s Európa számára végzetes ügyet szolgált — nagy kísértésben vagyunk, hogy megrójuk a magyarokat iránta tanúsított hálátlanságukért; ő volt az egyetlen magyar tábornok, ki ebben a háborúban hadseregükre némi fényt vetett. Bem és Dembinski hírneve Lengyelországot, Kossuth is csak szláv oltvány a vén magyar fán. Mije maradna a magyar patriotizmusnak, ha Görgey nagy fáradsággal kivívott dicsőségét nem képesek tisztán megőrizni? . . . Nem, Görgey akkor sem mutatkozott gyengének a ráruházott felelősség súlya alatt, mikor Kossuth maga már lemondott Magyarországról, melyet az ő megalapozatlan politikája juttatott a szakadék szélére.”⁴⁷

Görgey — mint Desprez írja — pénztelen, kimerült sereget kapott, mely képtelen 15 napon túl állni az egyenlőtlen erővel folytatott harcot. A háború utolsó szakaszában a magyarok bátor, de eredménytelen ellenállást tanúsítottak. Mindenütt túlsúllyal állottak szemben Haynau, Paszkievics, Jelačić és Kničanin között. Amikor Görgey letette a fegyvert, katonái éheztek; a további harc csak óriási tömegmészárlást hozott volna. Messze kiemelve Bem és Dembinski érdemeit Desprez rámutat, hogy a lengyelek nagy szerepet játszottak és lehet, hogy Görgey utolsó elhatározásában részük volt. A cár számára a lengyelek részvétele csak ürügy volt a beavatkozáshoz. Görgey nem bánt szépen a lengyelekkel. Megnyilvánult a Dembinski—Görgey ellentét a Bécs ellen való nyomulásban is, mert a lengyel hadvezér el akarta foglalni Bécset, míg Görgey nem. Feltételezi a szerző, hogy Görgey maga beszélt rá Kossuthot, hogy ejtsék el a Bécs elleni előnyomulást. Világos előtt Görgey nem volt abban a helyzetben, hogy fegyverszüneti feltételeket szabhasson.

Felmerül Desprez előtt a gondolat: mi lett volna, ha a magyarok győznek? Valóban győzelem lett volna? Megoldódott volna ezzel a Monarchia népei-

⁴⁷ Ibid. 858.

nek egymással folytatott küzdelme? Desprez számára a válasz csakis tagadó lehetett. Tétele: a magyarok akkor is vesztek volna, ha győznek. A magyarság és a nemzetiségek (szlávok, románok) aránya 8 : 13 millió. A magyarok magukhoz ragadnák a vezetést a legfőbb közigazgatásban; egy végzetes cél (le but fatal) hajtja őket, a „nationalité” elve. 1848-ban tettek ugyan lépéseket, amikor meghirdették a polgári és politikai jogok egyenlőségét (a francia forradalomban gyökerező liberális elvek hatására), de a szlávokat és a románokat eltaszították maguktól. Miféle egyenlőség volt ez?

„... ők (ti. a szlávok és a románok) nem ilyen egyenlőséget akartak, mely örök időkre összeolvasztaná őket a magyarokkal; ők az összes nemzetiség egyenlőségét és autonómiáját követelték, egy tisztán szövetségi kapcsolat létrehozását az alárendeltség és elnyomás helyett, mely inkább odaláncolta, mint hozzáfűzte őket a királysághoz. A magyarok a demokráciát kínálták alattvalóiknak. Az adomány gazdag volt, de ők többet követeltek. Kossuth, a magyarok eszméinek képviselője, kihívta a szlávokat, s azok olyan sietve fogadták el a kihívást, ahogy csak régóta és türelmetlenül várt alkalmat ragad meg az ember. A szlávok tehát az egységes Magyarország kialakulásának megakadályozásáért, a régi magyar egység megbontásáért harcoltak, egyszóval azért, hogy Magyarország nemzetiségek szerint négy részre szakadjon. Elég világos? A szlávok és a szlavisták azt akarták, hogy Magyarország romjain egy Magyarország, egy Horvátország, egy Erdély és egy Szlovákia jöjjön létre. A horvátok, az erdélyiek és a szlovákok — ha csak később nem csatlakoznak valamely más kombinációhoz — teljesen és véglegesen el akartak különülni a magyaroktól.”⁴⁸

Bécs támogatta ezeket a törekvéseket, megtalálta bennük saját számításait. Jó megoldásnak kínálkozott volna a federáció, a népek egyesítése a dinasztia körül bizonyos helyi autonómiával. Ezzel be is érték volna a horvátok, csehek, lengyelek, mivel fennmaradt volna a központi parlament, melyben a szlávok túlsúlyba kerülnének. De győzött a centralista elv.

„Úgy látjuk, a magyarok helyzete olyan, hogy nincs más választásuk: vagy Magyarország azonnali felbomlása, vagy a további harc a szlávok és a románok ellen.”⁴⁹

Ez a harc — Desprez szerint — sokáig fog még dúlni, s lehet, hogy az orosz is igyekszik belőle hasznot húzni. Jobb lett volna még az ellenségeskedések megindulása előtt megadni a szlávoknak és a románoknak mindama jogot, melyet követelnek. Mert milyen következményei lettek volna ennek?

„A magyar nép elveszti hatalmát, de megmarad a nemes fajta; jobb neki, ha most végérvényesen megfosztják ettől a hatalomtól, mint ha — kezében e baljós eszközzel — új sorscsapásokat idéz magára, s azok végeznek vele.”⁵⁰

„... felvilágosult arisztokráciája, megerősödött polgársága, bátor, nagy-lelkű, lelkes népe van, az alkotmányos uralom hosszú gyakorlatában megismerte a szabadságot, vannak politikai hagyományai és van politikai érzéke — még ragyogó szerep várhat rá Ausztria népei között.

Íme a kivetető út, ami a sors jóvoltából még nyitva áll előtte.”⁵¹

Mindeme *aperçue*-k arra vallanak, hogy Desprez nem volt elvakult magyar-ellenes, noha az eseményeket szláv szemszögből nézte és ítélte meg. Egy felosz-

⁴⁸ Ibid. 862.

⁴⁹ Ibid. 863.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

tott Magyarország és egy federált Ausztria jelentették számára az alapot ahhoz, hogy a Dunamedencében egy békésebb, nyugodtabb korszak következék. A nagy-szláv eszme úgy, ahogy Kollár hirdette, nem ragadta meg fantáziáját; ellentmondásosnak, kivihetetlennek látta. Bizalommal volt azonban minden olyan terv iránt, amely az osztrák államkeretben a szlávok federációját szolgálta volna s éppen ezért elítélőleg szól a lengyelekről, akik nem követték Czartoryski intését, nem mentek a cseh képviselőkkel együtt Kremsierbe, hanem a magyarokhoz csatlakoztak.

Október 14-i keltezéssel a *Revue Chronique*-rovata foglalkozik az orosz és az osztrák kormány kérésével Bem és Kossuth kiadatására vonatkozólag. Mint írja, Bemre Szibéria, Kossuthra akasztófa várt. A lap messzemenően helyteleníti ezt a tervet:

„Bűnös gondolat ez a két nagyhatalom részéről, hitványság és kegyetlenség; Törökországnak viszont jó alkalom, hogy becsületesen és nagylelkűen viselkedjék.”⁵²

Oroszország nem kért Ausztriától rekompenzációt Magyarorszáért. De lehet, hogy az osztrákoknak tett szolgálat árát most Törökországon hajtja be, ezért vitatkozik kitartóan a Portával. Az Aldunát szeretné magának biztosítani. A török kérdéssel kapcsolatban leszögezi a lap, hogy Anglia szeretné berántani Franciaországot is egy háborúba. A francia kormány hajlamos is a szövetségre Angliával, de a *Revue* emlékeztet arra, hogy 1840-ben Anglia már tíz év óta intim szövetségese volt Franciaországnak, és mégis feláldozta „a legfesztelenebbül és rendkívül lenézően”; olyannyira, hogy Franciaország egész Európával szembeállta magát — Anglia hibájából. És erről nem szabad megfeledkezni! Továbbá: Törökország védelmére Franciaország, csak tengeri akcióra vállalkozhat, kontinentális háborút nem kezdhet. A háború Anglia háborúja lenne. Francia részről csak egy *guerre de protection*-ról lehet szó. A magyar szabadságharc idején Anglia „une joie maligne”-t tanúsított Ausztria nehézségei láttán. Angliában a magyar forradalmárokat rokonszenv-tüntetésekkel fogadták, az angol kormány félhivatalos bátorítást nyújtott a magyar felkelőknek. Nehéz volna megmondani, milyen impulzusok hatására cselekedett így Anglia. Hozzájárult ahhoz is, hogy Ausztria a cárt hívja segítségül a magyarok ellen. Amíg a magyarországi tűzvész ki nem hunyt, és Ausztria diplomáciai elszigetelődése Nyugat felé meg nem szűnt, a bécsi kabinet kénytelen volt „átengedni az időszerű dolgokat a cári birodalomnak és megalázó módon hozzáláncolva maradni az orosz szövetséghez”.

Kérdés most: Ausztria tud-e hasznot húzni a szlávokból Magyarország sírja felett vagy beéri önmagával? Elszigeteltsége függ Franciaországtól is, de főképpen Angliától.

„Kossuth, kinek hiúsága Viddinben nem talál kielégülést, nemsokára Albion vendégszerető partjaihoz ér, nemsokára megismerkedik elnéző csodálóival, s miután néhány napig mutogatta magát, el fog oszlan minden illúzió, még Cobdené, a meetingek e harcias és egyben békés királyáé is, aki nem tudja elhinni, hogy egy agitátor nem ókori hős.”⁵³

Az ötvenes években a *Revue des Deux Mondes* hasábjain gyakran találkozhatunk a magyarországi forradalmi eseményeket érintő cikkekkkel. Bizonyítéka

⁵² RdDM 1849. okt. 15. 377.

⁵³ „La Turquie et l’alliance Austro-Russe”. II. Desprez tollából RdDM, 1849. okt. 15. 547—548.

ez annak, hogy a lap nem tekintette egyszersmindenkorra elintézett kérdésnek a magyar problémát. Visszatérnek a szerzők 1848/49 katonai történetére, különösen amikor a mindinkább terebélyesedő hadászati és emlékiratirodalom egy-egy újabb termékét teszik kritika tárgyává, de foglalkoznak a magyar kérdéssel az abszolutista módszerekre visszatérő Ausztria többi népeihez való viszonylatban is. Idővel új, jeles szakértők tűnnek fel a lap hasábjain (Saint-René Taillandier, Édouard Sayous) s biztosítanak a magyar kérdéseknek kiemelkedő helyet a kelet-európai népek között.⁵⁴

1849. december 31-én a *Revue des Deux Mondes* krónikarovatában Desprez folytatta fejtegetéseit a lengyel tábornokok magyarországi szerepéről, s ezúttal részletesen kitér a magyar hadvezetés és a lengyel tábornokok ellentéteire. Mi volt a lengyelek célja? kérdezi. Azt akarták, hogy a magyarok minden áron előzzék meg a cári csapatok előnyomulását, ezzel szemben a magyarok

„... valami megmagyarázhatatlan tévedés folytán úgy képzelték, hogy ha csak kimondottan nem provokálják őket, az oroszok nem szándékoznak bejönni Magyarországra.”⁵⁵

A magyarok — Desprez szerint — egyedülálló naivitással hittek a liberális Európa tiltakozásának hatásosságban, a be nem avatkozás elvének jegyében.

„Ez a különös félreértés készítette a magyarokat, hogy gyermekes diplomáciai lépéseket próbáljanak tenni Anglia és Franciaország felé, abból kiindulva, hogy ellenségeik hamis politikája hozzásegíti őket ahhoz, hogy az elvesztett területeket nehézség nélkül visszaszerezzék.”⁵⁶

1849 májusában a magyarok rosszul ítélték meg a helyzetet. Az osztrák sereg visszaszorítása a Tiszától a határig, fontos eredmény volt, de a magyarok nem tudták kihasználni az időt — Bécs viszont igen. A bécsi udvar kedvezni kezd a szlávoknak, felfigyel a csehek és a horvátok panaszaira (lásd a *Südslavische Zeitung*). Bécs arra törekedett, hogy hízelgései feloldja a szláv lakosság idegenkedését a kormánnyal szemben, és elfojtsa a magyar forradalmat.

Foglalkozik Desprez a cári politikával is, melynek kettős célt tulajdonít: a belső biztonság megőrzését és a kifelé irányuló befolyás növelését. A cárnak megvoltak a belső nehézségei. A galíciai parasztfelszabadítás (mely a márciusi forradalom hatására következett be), maga után vonta a mozgolódást az orosz parasztság körében is. A cár az Ausztriának nyújtott segítséggel meg akarja vetni lábát az Osztrák Monarchia területén. A Monarchia szlávjainak ugyanis Béccsel és a magyarokkal szemben szükségük van a külső támaszra. Kossuth tévedései közé sorolja Desprez azt, hogy nem hitt a cári intervencióban, és a nyugati diplomáciához fordult, holott a kérdés nem volt elintézhető diplomáciai úton, hanem csakis a harctereken. A pesti kormány egyidejűleg kompromittálta saját diplomáciáját a hálátlan tárgyalások által, de kompromittálta hadseregét is olyan tapogatózásokkal és ingadozásokkal, amelyeket a per súlyossága nem enged meg. Dembinski 12 ezer emberrel meg akarta kísérelni a galíciai betörést, Görgey visszavonulást rendelt el neki. Dembinski mélyen tisztelte a hierarchiát,

⁵⁴ Saint-René Taillandier tevékenységével részletesen foglalkozik *E. Birke*: Frankreich und Ostmitteleuropa. Köln—Graz. 1960. 245. sk. Éd. Sayous életére és munkásságára lásd *Fr. d'Olay*: Un maître français de l'histoire hongroise: Édouard Sayous. Bp. 1933 (S. műveinek bibliográfiájával). Saint-René Taillandier tanulmányainak jegyzékét tartalmazza a *Table générale de la RdDM*, 1831—1874. Paris. 1895. 137. sk.

⁵⁵ H. Desprez tanulmánya: „Les généraux polonais dans la guerre de Hongrie”. *RdDM*, Chronique. 1849. dec. 31. 1850. 292.

⁵⁶ *Ibid.*

egy lépést sem tett előre, hanem elküldi Pestre lemondását, melyet ott elfogadnak. Ez már a második eset, hogy Görgey elveti a lengyel tábornok tervét; csoda, hogy ezek után Bem nem mondott le. Bem is azt sürgette, hogy az orosz-szal szemben kell pozíciót elfoglalni, de a magyarok — különös dolog — nem hittek a közeli intervencióban. Wysocki, aki a Kárpátokban tartózkodott néhány lengyel zászlóaljjal, jelentette, hogy orosz avant-garde-dal volt találkozása, de Pestről azt üzenték neki, hogy képzelődik: osztrák ulánusokat néz kozákoknak.

Rendkívül figyelemreméltó az, amit Desprez Kossuth diplomáciájával kapcsolatban mond. A frankfurti küldöttség nem hozhatott eredményt, mivel az ottani központi hatalom csupán egy „raison d'être” volt, reális lét, hadsereg, kinestár nélkül, éppoly kevésbé elismerve a külföld által, mint a magyar kormány. A parlamenti szélső bal klub-szónokokat és barikádharcosokat irányított Bécsbe, ott volt a magyarok oldalán az akadémiai légio is, de a frankfurti Németország ennél többet nem tehetett Magyarorszáért. És Franciaország?

„Franciaországban legelőször Bastide hol tréfás, hol komor érzéketlenségébe ütköztek. Cavaignac különben is rátapintott a magyar felkelés gyöngéjére oldalára: „Mi — mondta — megpróbáltuk megismerni a magyarok elképzeléseit és terveit; sohasem sikerült megtudni, hogy mit is akartak.” Kossuth diplomáciája végső soron Drouyn de Lhuys mesterkéltségén bukott meg. Miután a francia kormányra már nem számíthattak, a magyarok a közvéleményt igyekeztek megmozgatni. Az egyidejű diplomáciai és tollharcot párizsi képviselőjük, Magyarország egyik legmérészelebb és legtiszteletreméltóbb férfia, gróf Teleki László vívta. A háború kezdetekor a magyar kormány nevében kiáltványt intézett a civilizált népekhez. 1849 májusában és júniusában kettőzött buzgalommal látott hozzá, hogy jelezze Európának egy orosz intervenció minden veszélyét. „Már nincs vesztenivaló idő — írta — ,eljött a végső óra, és Napóleon jóslata beteljesedik. A cár kijelenti, hogy megvédi az orosz nép becsületét és határai sérthetetlenségét, de ha megvolna még Lengyelország, Oroszország határaihoz érne-e Magyarország? Nem Oroszország jött-e közelebb mihozzánk? S ha majd megszállják Ausztriát, leigázzák Németországot, hol lesznek akkor Oroszország határai?” — Ilyen érvekkel akarták a magyarok Franciaország érdeklődését felkelteni. Hogy kielégíthessék hódító fajuk büszkeségét, Ausztriára kényszerítették az orosz intervenció terhét, s eltűlözva mind a veszélyt, mind saját jelentőségüket, a szabadság jelszava alá rejtve hatalmi törekvéseiket, elvárták volna, hogy Franciaország felelősséget vállaljon cselekedeteikért, s az egyes államok kormányainál diplomáciailag, a hatalmas, nagylelkű szláv fajnál pedig erkölcsileg kompromittálja magát miattuk.”⁵⁷

Angliában — fejtegeti tovább Desprez — több sikere volt a magyar diplomáciának, mint Franciaországban, mert ez utóbbi helyen az általános békét tartották szem előtt

„anélkül, hogy tiszta képük lett volna a szláv szellemről, valahogy mégis úgy érezték, hogy a civilizáció érdekei nem a magyarok oldalán keresendők”.⁵⁸

Ezzel szemben Anglia, szilárdan ülve régi alkotmányán, nem félt az európai megrázkódtatásoktól, másrészt

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

„az Írországot leigázó, nagyhatalmú arisztokráciát kellemesen érintette Magyarország és Nagy-Britannia törvényeinek rendkívüli hasonlósága, s nem tudta megtagadni a magyarok iránt érzett előszeretetét.”⁵⁹

Akik a magyar népet felkarolták Angliában, „csak egyoldalúan szemlélték őket. Kézpénznek vették Kossuth ügynökeinek minden állítását. Hittek a 14 milliós, a szabadelvű, a civilizátori hivatású Magyarországnak; új Lengyelországnak vélték, mely felemelvén a nemzetek lehanyagló zászlaját, védőbástyaként veti magát Oroszország és Európa közé.” Azok álltak az élre, akiket a Lengyelország melletti tüntetéseken szokás látni, „sok szabadelvű jellem”, akik szívesen tiltakoznak az abszolutista kormányok ellen, és végül „meetingek néhány hőse; nekik ez csak jó alkalom volt a mozgolódásra, és arra, hogy beszéljessenek magukról”.⁶⁰

A magyarok háborúja népszerű lett az angol arisztokrácia soraiban, a Foreign Office főnöke is bátorította a magyarokat, de a magyar felkelők ennél többet akartak. A német és a francia lapokban Kossuth és kormánya mint republikánusok szerepelnek, de hogy megnyerjék maguknak Angliát, Kossuth azt sugallja Angliának, hogy a királyi trón megürült, és semmi kifogása az ellen, hogy egy Coburg herceget ültessenek oda. Biztos volt abban, hogy Palmerston felkarolja az ötletet, de a magyar politikusok kevésbé ismerték Angliát — de Oroszországot és Ausztriát is —, ha azt hitték, hogy e két utóbbi figyelembe veszi az elszigetelt Anglia fenyegetését. Sőt: minél inkább eltávolodott London Bécs-től, annál inkább szüksége volt az orosz szimpátiára. És a konklúzió?

„Anglia rokonszenve tehát még inkább kárára vált Magyarországnak, mint Franciaország közönye; ez a szerencsétlen nemzet a határain kívül és belül egyaránt a lehetetlenbe ütközik.”⁶¹

A hadiesemények részletezése után Desprez a forradalom vezetői közt érthetően nagy figyelmet szentel Görgey alakjának. Érdekes behatóbban ismertetni, mert a francia társadalmon belül annak a kornak kétségtelenül legtájékozottabb keleteurópai szakértője mond véleményt egy olyan történelmi szereplőről, akinek jellemét és tetteit még száz év múlva is vitatja az utókor. Desprez szerint nehéz képet rajzolni Görgeyről; gondterhelt homloka, fátyolos tekintete, mely hátsó gondolatokat látszik takarni, egy bizonyos érzelmi keserűség olvashatók le róla. Hat hónap alatt minden rangot elért, de szellemének nyugtalan-sága nem csökkent. Zavarja a lengyel tábornokokkal való együttműködés, de irritálja Kossuth is. Ez az „elégedetlenkedő és alattomos viselkedés” vajon honnan ered? Jellemhibából-e vagy a Kossuthal való nézeteltérésből? Mind a kettőnek lehet szerepe, írja Desprez.

„Lehet, hogy Görgey pontosabban ismerte hazája erőforrásait és érdekeit, mint a szélsőséges lelkesedők.

Mi hiányzott belőle? Az őszinteség a bátor színvalláshoz s ahhoz, hogy tettetés nélkül kijelentsé: milyen úton akar haladni. Legjobban így jellemezhetném Görgeyt: hamis jellem által félrevezetett józan értelem.”⁶²

Ebben az ellentmondásban látja a szerző Görgey viselkedésének magyarázatát. Görgey pozitív és gyakorlatias álláspontot képviselt („représenta l'opinion positive et pratique”), melynek szellemében kitűnőnek tartott egy szövet-

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

séget Ausztriával, ha ez biztosítja Magyarországon önállóságát. Az osztrákokkal tárgyalni: magyar érdek volt. Utal Desprez arra, hogy Dembinski is helytelenítette a trónfosztást. Buda visszafoglalása után Görgey is gondolt a kibékülésre, de nem mert vele előállni. Ezért folyamodott teljesen személyi ravaszvághoz, hogy félreszorítsa a lengyeleket és letegye Kossuthot. Az orosz hadseregnek volt ideje az előnyomulásra, nem sietett. Görgey látta a végén, hogy Bécsből nincs mit remélni, ezért enged az orosz csábításnak, de ebből nem csinált titkot, a katasztrófa előtt közölte a kormánnyal szándékát. Dembinski és Görgey haditervei közül a szerző a lengyel tábornok tervét tartja életrevalóbbnak. Vagyis azt, hogy a magyar erőket a Maros és a Duna közt, a Tisza mögött összpontosítsák, s a hadműveleti bázis Erdély és Komárom legyenek. (Ezzel szemben Görgey minden erőt Komárom, Győr, Vác közé kívánt tömöríteni, és egy kétségbeesett kísérletet tenni Bécs felé.) Kossuth terve: teljes illúzió. (Galíciai betörés, olaszországi felkelés felszítása, támadás Bécs ellen.) Az oroszok már *en ligne* vannak, az osztrák offenzíva elkezdődik, a magyar sereg demoralizálva, a vezetők anarchiába süllyedtek, és szemben a félelmetes ellenség. Az utolsó napok történetét teljes hűséggel adja vissza a francia szerző.

Nagy figyelmet szentel Desprez a lengyel diplomácia békítő tevékenységének. Közli Czartoryski 1849. június 5-i levelét Dembinskihez, melyben emlékezteti kötelezettségvállalására, vagyis a magyarok és a szlávok megbékítésének fontosságára. A Czartoryski-féle elgondolás lényegét abban látja a francia szerző, hogy a szlávok ismerjék el Magyarországot, mint a konföderáció központját; de nem a magyarok faji szupremáciáját, hanem a kezdeményezés jogát, aminek eredményeként a románok, a délszlávok komoly, provinciális autonómiát kapnának, míg a kevésbé kompakt s a magyarokkal elkeveredett nemzetségek: a szlovákok és a németek nemzeti igazgatást, nyelvük szabad használatát és szabad vallásgyakorlatot nyernének. Ez teljesen kielégíti a *Revue* cikkíróját, viszont Batthyány június 10-i körlevelét erősen bírálja.

A *Revue* 1850. évfolyamában jelent meg Desprez nagy tanulmánya Oroszország és az európai válság címmel.⁶³ A szlávok jellemzése teljesen a Mickiewicz által megadott nyomokon halad, és változatlanul a Collège de France szellemét lehel. Desprez is úgy látja, hogy az orosz nép spiritualista. A kormány nagy erkölcsi nyomás alatt tartja a népet az ortodoxia segítségével; ez félelmet kelt, de e félelem lelkesedéssel vegyül. A nép tudatvilágában a cár nem más, mint *goszudar* („grand juge”). A háborút megjárt orosz az európai civilizációval szembeni gyűlölettel szívében tér vissza hazájába. Patrióta ő, akit a gloire lelkesít. A Duna völgyében nagyszerű alkalom nyílt a cárnak, hogy olesón arasson győzelmet; az orosz néppel elhitegetik, hogy uralkodója már több mint fél Európát kezében tartja, s elég, ha csak megmutatja magát, s az egész világot meghódította. A cárizmus protektorátusokat alapít a dunai fejedelemségekben és Szerbiában; onnan egész Törökországra ki tud hatni. Mint a keresztény hit egyetlen igaz védelmezője lép fel, s hirdeti, hogy vissza kell szorítani a törököt Ázsiába. De kedvez a nemzeti elvnek is a pánszlávizmus és a görög ortodoxia felkarolásával. Desprez 1850-ben a Collège de France-on azt tanítja, hogy a cárizmus elve az abszolút egység, a szláv faj teljes azonosítása a Szent Oroszországgal. Célja a cári központosítás, a szlávizmus megszemélyesítése az autokráciában. Desprez nem áll meg az orosz autokráta rendszer módszereinél, a kérdést Oroszország és az európai szlávizmus egymáshoz való viszonyává szélesíti ki, és így tárgyalja.

⁶³ H. Desprez: „La Russie et la crise européenne”. RdDM, 1850. 1100—1123.

Ismét Mickiewicz nyomdokain haladva keresi a szláv mozgalmak jeleit a különböző népek gondolkodásában. Úgy látja, hogy a szlávizmus: reakció az oroszországi intézmények mechanizmusa és Nyugat absztrakt racionalizmusa ellen; inkább vallási, mint filozófiai jellege van; többé-kevésbé az ortodox miszticizmus nyomja rá bélyegét, de alapvetően keresztény.

Sűrűn visszatér a *Revue* a magyar forradalom kérdéséhez, figyelemmel kíséri az osztrák hatóságok terrorintézkedéseit és a forradalom mártírjainak sorsát. Igazságtalannak tartja Batthyány Lajos kivégzését, mert Batthyány nem is vett részt a forradalomban, hanem az alkotmányos szakaszban tevékenykedett; nem azonos Kossuthtal, mert ez utóbbi mindig demokratának vallotta magát, mialatt Batthyány a legalitáson belül maradt. A magyarok a megszokott jelzőt kapják: „peuple conquérant” (hódító nép), de most már egyben „peuple conquis” (legyőzött nép) is. Kossuth irányzatáról csak mint demagóg párról tesz említést.⁶⁴ Sorra veszi a *Revue* az 1848/49-es hadjárattal foglalkozó műveket is. Elsőnek az *Esquisse de la guerre de Hongrie en 1848 et 1849* c. félhivatalos feldolgozást, melyet Bécs után franciául is kiadtak. Az osztrák Militär-Almanach egyik munkatársa írta, s a *Revue* recenziése meglehetősen tárgyilagosnak találja. Beszél például az osztrák hadvezetés hibáiról a hadjárat első szakaszában, bírálja Windischgrätz fellépését Jelačić-csal szemben, és megírja, hogy Welden sem volt jó választás. A könyv bírálója foglalkozik Ausztria belviszonyaival, s megállapítja, hogy Ausztria már nem abszolutista állam. Nem is volna helyes centralizálni, írja figyelmeztetésül, hanem meg kell engedni, hogy az egyes tartományok a saját hagyományaik szerint éljenek, mint ahogy már Metternich is tervbevette (!), Franciaországnak — konkludál a lap — újból kell állást foglalni a keleti kérdésben és Ausztria irányában. Ausztria azáltal, hogy az oroszok előnyomulását fékezi a Dunánál, valójában Franciaország szövetségese lett.⁶⁵

Desprez és a *Revue* többi krónikáirója vajmi nehezen akarták elhinni azt a rideg tényt, hogy Ausztria 1849 után korántsem lépett a liberalizmus és a federáció útjára, hanem nagyon is szilárdan lekötötte magát a centralizmus elve mellett. A politikai liberalizmus győzelmében a *Revue* környezetében nem sokáig reménykedhettek, s így a liberalizmus győzelméről táplált illúziókat elsősorban a forradalmak nyomán meggyengült birodalom gazdasági és pénzügyi politikájával kötötték egybe. Ipari és kereskedelmi kérdések állottak az előtérben, s ha a federalista elv egyáltalán szóba került, ezt elsősorban Ausztria és Poroszország erős vám- és kereskedelmi szövetségében remélték megvalósulni. D. Zedlitz könyve (*Soldaten-Büchlein*) alkalmat ad a recenziensnek arra, hogy elégedetlenül nyilatkozzék a március 4-i alkotmányról, s kifejezze reményét, hogy ennek hiányait Bécsben is észreveszik.

Az 1848/49. év forradalmi eseményei közt a magyarországi események a *Revue* részéről élénk kommentárokra adtak alkalmat, s a forradalom irányította a figyelmet irodalmunk egyes jelenségeire is. A *Revue*-nek nem volt a magyar szellemi életben járatos munkatársa. Desprez megállt a szláv kultúráknál, a magyar — melyet elnyomó népként tartott számon — közelről nem érdekelte. Saint René Taillandiernek kellett jönnie ahhoz, hogy a franciák bizonyos képet alkothassanak maguknak a magyar irodalom súlyáról. Az első tanulmány mind-

⁶⁴ H. Desprez recenziója S. Horwath: Graf Ludwig Batthyány, ein politischer Märtyrer (Klincek kiad.) könyvéről. RdDM, 1850. 381—383.

⁶⁵ V. de Mars recenziója. RdDM, 1850. 957—960.

járt a legbiztosabb módon Petőfit mutatta be a *Revue* olvasóinak. Német irodalmi művek ismertetése során — Carl Gutzkow, Caroline an Goehren (valódi nevén Frau Zoellner), Moritz Hartmann munkái után — került sor Petőfi János vitéze bemutatására a műnek Stuttgartban megjelent német fordítása alapján. A cikk írója kifejezetten utal arra, hogy a magyarországi események keltették fel az érdeklődést a magyar irodalom iránt, s a titkokkal teli világ lassan megnyílik a külföld előtt. Röviden utal a magyar népdalok gazdagságára, s máris elmélyed a János vitéz meséjének ismertetésébe. Az ismertetés nyomban meg-
telik rajongó elragadtatással.

„Vidámság, egyszerűség, őszinteség, rettenthetetlen lelkesedés, heves és büszke patriotizmus, leplezetlen faji büszkeség — mindez megtalálható ezekben a költői jelenetekben.”⁶⁶

Különösen tetszik Taillandiernek az, amit Petőfi Franciaországról írt. A középkori Franciaország! A francia regények a középkorról szólván mindig úgy ábrázolták Franciaországot, mint Európa ítélőbíróját. Mindenütt a francia fegyverek győztek. Arthur és társai, Nagy Károly pair-jei. De a magyar költő szemében a magyar fajta áll az első helyen az ég alatt, a magyar lovagok feladata bosszút állni az elnyomottak nevében, elfojtani a barbárságot. Még Franciaországot is ők mentik meg megszabadítván őt a töröktől. Naiv emlék a XV. századból! Hunyadi János és Korvin Mátyás katonái védelmezték Európát a török invázióval szemben, de mit jelentett Európa a középkorban a magyarok számára? Európa Franciaországgal volt egyenlő, s innen datálódik a hagyomány, hogy a török rablókkal szemben a magyarok védik meg Franciaországot.

Kertben fordításáról csak elismerő szavai vannak Saint René Taillandiernek.

„A stílus tökéletesen alkalmazkodik a tárgyhoz; vidám, könnyed, helyenként kissé ironikus, jól érzékeli, és jól tolmácsolja az író váltakozó emócióit. A munka számos jó tulajdonsága közül a legkiemelkedőbb az a vidám tónus, az a derűs öröm, ami az egészséges, bátor humor természetes ékessége.

Nem érződik benne semmi németes; a meghitt jelenetekben nyomát sem látom melabúnak, nyugtalan vagy borongós gondolatoknak; a csataképek ábrázolásánál az elbeszélés erőteljes, mint a harci mének dobogása, gyors, mint a kardvillanás.”⁶⁷

Kertben alapján rajzol némi képet a magyar irodalomról, említi Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Császárt. A forradalmi események, mint írja, nem hatnak ki szerencsésen a költőkre. Majd mind részt vettek a harcban, egyesek elestek, mások elbűjdestak. De a szabadságharc céljáról Taillandiernek sincs hízelgőbb véleménye, mint Despreznek, V. de Marsnak. A magyarok továbbra is mint elnyomók szerepelnek; forradalmuk demagógiába torkollott.

„Míg a nemzeti ügyet támogatták — noha ők maguk is a szlávok elnyomói voltak — nehéz volt nem csodálni vakmerőségüket; büszkeségük őszintesége, gögős előítéleteik naiv kirobbanása mentségükre szolgálhatott. Az volt az ország balszerencséje, hogy utolérte a forradalom, és a fajok küzdelme demagóg háborúvá alakult. Ettől kezdve minden veszélyben forgott; a közszellem ilyen forrongása közepette hogy ne érték volna hát a költészetet is végzetes sérülések? A forradalom alatt az inspiráció nem fejlődhetik szabadon, a magyar irodalom eredetiségét a pusztulás fenyegeti. Amúgy is erős hajlamuk volt Franciaország után-

⁶⁶ „Revue littéraire de l'Allemagne”. RdDM, 1851. 769.

⁶⁷ Ibid.

zására; tudjuk például, hogy a János vitéz költőjének néhány éve kiadott munkája a mi esküdszéki regényeink túlzó utánzata. Az ilyen szenvedélyes melodramák másolásánál nincs könnyebb; Petosi (!) is ennek a kísértésnek engedett, s a Hóhér kötele c. versénél, úgy mondják, Rétif de la Bretonne mai örököseit vette mintául. Mi történe tehát, ha továbbra is az európai demagógia szelleme lengené körül őket? Hamarosan vége lenne mind a nemzeti jellegnek, mind a költészetnek, melyben az tükröződik. Pedig az osztrák birodalom népei úgy őrizhetik meg legjobban jogaikat, ha tiszteletben tartják a maguk sajátosságait, ha hűek maradnak őseik hagyományaihoz és szelleméhez. Vetélkedő küzdelem indult e népek között: ha valamelyikük elvesztené megkülönböztető jellegét, elvesztené erejét is; a kormányzat nem volna kénytelen többé számolni vele. A magyar írók ne engedjenek hát ennek a baljós csábításnak; Magyarország békés katonái óvakodjanak attól, hogy az erőt adó nemzeti hagyományukat forradalmi lelkesedésre cseréljék, mert az az ország halálát jelentené.”⁶⁸

A forradalmi költészetet alacsonyra értékelte a *Revue*. Nemcsak a magyar forradalmi költészettel szemben voltak fenntartásai, hanem hasonló mértéket alkalmazott a hazai irodalomnál is. Béranger-ban azt hangsúlyozta, hogy noha népi költő kívánt lenni, valójában nem volt az, nem volt „poète de parti”, még ha a szociális tónus nem hiányzott is nála; kikerülte a politikai pártokat, liberalizmust, republikanizmust, egyszerűen csak patrióta volt.⁶⁹ A kortársak közül Pierre Dupont költészetében a politikai chansonokat taksálta legalacsonyabbra.⁷⁰ A *Revue* a forradalmak lehanyaglása után is hű maradt eredeti álláspontjához: a forradalmat minden formájában elítélte. Akár a nagy francia forradalom Hegypártjáról, s ennek triumvirátusáról (Danton, Robespierre, Marat), akár 1848 francia kispolgári és utópista szocialistáiról volt is szó, a *Revue* a konzervativizmus szószólója volt. Támadta tehát Louis Blanc-t, Ledru-Rollint, Proudhont, nem kímélte meg Victor Hugot sem. A nagy forradalomban csak a vérengzést látta, csak azt, hogy ötezer fő vérzett el a gilottin alatt; 1848 forradalmárait pedig egytől-egyig demagógoknak ábrázolta, mert olyat ígérnek a népnek, amit nem tudnak adni.

1851-ben a *Revue* hibáztatta Schwarzenberg centralizáló politikáját, megjósolta, hogy ez nem fog simán menni, mert mit keresnek a magyarok, horvátok, szlovákok Linz és Salzburg képviselőivel közös birodalmi gyűlésben? A harc tehát tovább folyik. Az öreg konzervatívok által javasolt federatív program jobban kielégítené a lapot, noha azt is látja, hogy Bécsben a magyar arisztokraták az abszolutizmus legmakacsabb képviselőire támaszkodnak, és Oroszországgal paktálnak, mely kedvez nekik. A centralista politikát egyszerűen keresztülvihetetlennek tartotta a *Revue*, mert lehetetlen, hogy a bécsi parlamentben 5—6 nyelven beszélő követek legyenek együtt.⁷¹ De augusztus 20-án a bécsi udvar annulálta a március 4-i oktrojált alkotmányt, s ami ezt megelőzte, az a párizsi tekintélyes lap szerint sem volt egyéb, mint „az abszolutista reakció pusztá államcsínye”.

1851 novemberétől az Angliába érkező Kossuth is a brit kormány által megtúrt, s ott szervezkedő forradalmárok fekete listájára került a *Revue des*

⁶⁸ Ibid. 770.

⁶⁹ *Émile Montagu* cikke, „La poésie et les poètes populaires”. RdDM, 1851. 1145.

⁷⁰ Ibid. 1146.

⁷¹ Chronique, 1851. jún. 30. RdDM, 1851. 186.

Deux Mondes szerkesztőségében. Propaganda útjáról Angliában és az Egyesült Államokban a lap csak ellenszenvvel volt képes írni.⁷²

1852-ben Görgey önéletírása (Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849) ismét alkalmat ad a lapnak, hogy a Görgey által nyújtott tükörben még egyszer végigpillantson a forradalom történetén. A recenzió szerzője H. Blaze de Bury, előbb a politikai csoportokat, pártokat mutatja be, majd a két nagy ellenfelet, Kossuthot és Görgeyt. Görgey Perczel móri veresége után a Tisza mögé akart menni, védekező háborút folytatni, mint az oroszok Napóleon ellen 1813-ban. Kossuth fordítva képzelte el, s támadni akart. Görgey útja a Kárpátokon át a recenzens szerint teljes elismerést érdemel, Moreau tábornok visszavonulására emlékeztet. Ezzel az ügyes taktikával egy időre megmentette Magyarországot. Négy hadsereg közé volt ugyanis szorítva (Csorich, Simunics, Goetz, Schlick). A váci kiáltvány: világos beszéd volt. A lap cikkírója a március 4-i alkotmányt tartja a legjobb megoldásnak a magyarok számára. Viszont mit jelentett április 14-e? A trónfosztás feltételezett egy új európai egyensúlyt, például egy federatív köztársaságot a monarchia helyébe. Innen kezdve már nem védekező háború folyt, át kellett lépni a határokat, Galícia, Lengyelország felé. A detronizáció kérdésében a szerző elfogadja Görgey érvelését, vagyis azt, hogy Magyarország mint független állam nem tudna megállni. A napról napra gyengülő, az európai közösségből kiszakadt Magyarország végül is az európai egyensúly megzavarójaként tűnnék fel a nagyhatalmak szemében. A Görgey szerepét tisztára mosni kívánó munka bírálata egyetlen pontban sem kérdőjelezi meg a Görgey által elmondottakat. De magáról Görgeyről nem a leghízelgőbb jelzőket olvashatjuk: szarkasztikus, „Miltiade sardonique”, a büszke, hideg, arisztokrata Görgey, aki egy vegyész szenvtelenségével nézi az egyéneket és eseményeket, megveti a halált és az embereket, ő maga csak „de juste mesure” (éppen csak hogy) magyar, távol a nemzeti gyengeségektől. Megveti Perczel dicsekvéseit, Kossuth lírai pompáját és „le fracas déclamatoire”-ját.⁷³

Ezután Irányi és Chassin 1859-ben megjelent munkájáig nincs átfogóbb ismertetés a magyarországi forradalmi eseményekről.

*

KOSSUTH LAJOS—ADAM POTOCKI

New Orsova, août 1849

Mon cher ambassadeur,

Vous êtes torrent, et comme tel au-dessus des vanités que reflète le miroir du lac le plus uni. Aussi si je vous nomme encore: Mon cher ambassadeur! c'est qu'au temps de nos légitimes espérances vous avez rempli une mission avec l'éclat du mérite, l'esprit d'un homme franc et habile, et qu'en face de celui près de qui vous arrivez, et le trouvant autre qu'il avait promis d'être, vous avez rappelé, noble

⁷² Chronique, 1851. nov. 14. RdDM, 1851. 764. Chronique, 1852. apr. 14. RdDM, 1852. 390—391. Chronique, 1852. jún. 14. RdDM, 1852. 1249. Chronique, 1852 aug. 14. RdDM, 1852. 814.

⁷³ H. Blaze de Bury recenziója Görgey könyvéről. RdDM, 1852, 891—937.

fils de Pologne, l'action de Skarbek Habedank ; ce dont j'ai été triplement fier : comme Hongrois, comme Slave, comme chef d'un gouvernement libéral ! Merci ! encore une fois, par Saint Étienne, merci ! Soyez béni !*

Dès l'an dernier, comte, je vous avais fait dépositaire de mes plans, de ma politique, que le fils de la forteresse n'a jamais su ou voulu franchement seconder, que le descendant du vieux cheval n'acceptait qu'en hennissant et se cabrant, que vous seul saviez par coeur ; qu'Henri devinait ; que Joseph pressentait ; mais qu'un autre, hélas ! n'avait ni comprise, ni secondée, ni partagée. Je le savais, mais je ne pouvais pas faire croire à mon coeur que le dompteur du dragon pût un jour plier devant l'aigle et se laisser enlever dans ses serres ! Ma pensée se refusait à croire que je serais un jour forcé de dire à ce fils si beau et si vaillant : et toi aussi ! . . . Reproches sans amertume ! regrets sans remords ! . . .

. . . Pendant que j'ai été, j'ai bien vécu, parce que j'ai cherché à faire le bien en dévoilant la mal ; à conquérir la paix en essayant de combattre un état de choses qui est la guerre vivantes ; à raviver les coeurs en appelant à nous tous ceux qui souffraient et desquels je pouvais dire avec le sage : Spes illorum immortalitate est plena ! J'ai cherché les moyens d'imiter Christ, d'en sauver le temple, d'en défendre le pontife en prenant le drapeau de la Croix, d'étendre sa puissance par une croisade démocratique ; et, je dois le dire, prêchant de sincérité et l'abnégation, j'ai réussi à m'effacer et à me considérer comme récompensé au-delà de mon mérite, en voyant quels astres resplendissaient autour de moi et illuminaient jusqu'à mon ombre même. . . Mais tout soleil a des taches, et nul esprit fort n'hy fera rien.

Je ne vous rappellerai rien de nos actes, de nos héroïques promesses, comte, vous les connaissez comme moi ; mais, abîme par une vie qui me fatigue, je veux, avant de déposer le fardeau, dire, à qui les comprendra bien, des choses suprêmes et que je voudrais ne pas confesser en pure perte. Qu'elles soient le grain de mil et puisse-t-il fructifier ! car la vie de l'homme utile sur la terre doit produire, ou bien elle a été maudite !

Certains de vos compatriotes m'ont assimilé à Thadée Kosciusko. Dans une certaine sphère, c'est trop ! mais dans une autre mesure, ce n'est pas exact.

Si, avec l'autorité souveraine que j'ai eue dans notre nation, j'eusse obtenu la prépondérance militaire du vainqueur de Raclawice et de Szczekociny, l'Europe était appelée à jouir, d'ici à peu d'années, de destinées aujourd'hui illusoires, mais réalisables un jour néanmoins. Mais je n'étais pas soldat, et si parfois j'ai désiré brandir une épée, j'ai dû me rappeler que je tenais le sceptre. „On me faisait maudire la grandeur qui me retenait au rivage !” Je n'ai donc pu être guerrier, et ici je m'incline devant Thadée.

Mais, ce qu'il n'était pas, et ne pouvait pas être, je le suis, moi ! CHRÉTIEN DÉMOCRATE ! ne me révoltant pas contre l'oppresseur, mais contre l'oppression ! ne provoquant pas en gentilhomme, mais appelant en apôtre !

Dites, comte, pouvez-vous me refuser cette justice ?

Kosciusko, succombant à Maciejowice, s'est avoué vaincu ; c'était vrai ! Mais il a désespéré de sa patrie par un mot que je ne rappellerai pas. Ah ! jamais pareille exclamation ne sortira de ma poitrine ! !

* *Skarbek Habedank* — célzás egy lengyel történelmi anekdótára. Skarbeket Ferdeszájú Boleszláv követségbe küldte V. Henrik császárhoz, ez egy arannyal telt ládikát kínált fel, ezzel akarta megvenni a lengyeleket. „Az arany arannyal egyesüljön”, felelte a követ, és odahelyezte újjáról levett aranygyűrűjét a ládikához. „A szabad ember a vasnál marad”, tette hozzá büszkén. Mire a császár Habe-Dank-kal — köszönömmel — felelt. Az esetet Marcin Kromer krónikás jegyezte fel.

... Napoléon le disait : „Alexandre et César ont passé ; mais le monde a marché sans eux.” Si je pouvais ajouter à cette parole pleine de justesse, je dirais ; „et à cause d’eux ! Car rien de ce que Dieu a créé ne peut être détruit ; rien ne se perd ! Le mal même ne s’efface que lentement, bien qu’il ne soit pas œuvre divine, et quand il a cessé, c’est comme ces matières subtiles qui se volatilisent, pour aller dans les nues se relier à quelque puissant et nouvel orage.

Donc, à ceux qui croient : espérance à ceux qui ont du cœur : notre exemple ! à ceux qui sont justes : l’amour de Dieu ! à ceux enfin qui souffrent, pleurent et gémissent des ténèbres et du fiel du Vendredi Saint : les splendeurs de plus en plus certaines de la Grande Nuit !

Rien n’est perdu ! L’oppression nous a devancés d’une étape ; mais cette marche hâtive, prématurément aidée, sera pour elle la Capoue énervante ; l’Annibal qui a soumis la Hongrie en 1849 sera lui-même, dans un proche avenir, dans la situation où réduisit cet grande capitaine et Carthage, l’homme de vingt-six ans, Scipion, qui n’avait eu pour lui que la foi et le droit, et qui courait au Capitole en rendre grâce aux dieux !

Vous n’avez pas su, mais je veux vous le dire, comte, qu’un haut et puissant seigneur m’avait fait l’honneur de m’écrire. Je dis : m’avait fait l’honneur, parce que, en vérité, les termes de la lettre, les pensées y émises (Dieu sonde seul le cœur), les appréciations et les désirs mêmes n’avaient rien que de fort honorable pour moi. . . Comte, l’empereur, Nicolas sait où est la lumière ; il sait où est le vrai, ou je me trompe grossièrement. Croyez-moi, de grandes choses se préparent ! Tout ce qui s’est produit, il faut le reconnaître aujourd’hui, a été conduit par une main plus étendue que la nôtre. Il me paraît démontré, que beaucoup d’entre nous avaient un rôle assigné déjà dès leur adolescence quand on possède par toute la terre des personnes chargées de tout connaître, depuis le sol jusqu’au pic le plus élevé ; que les unes sont contrôlées sans cesse par les autres ; que cette situation revêt mille transfiguration, et que l’en sait et peut attendre, on finit inévitablement par savoir au juste la vérité. . . Mettre en querelle Paul et Jean, arriver pour les séparer et prendre pied chez eux, n’est pas chose nouvelle, mais peut se produire avec un nouvel à-propos. Les Russes camperont à Léopol, à Presbourg, à Bade, à Vienne même, sans y commettre d’excès ! La politique de la Russie a changé du jour où elle s’est immiscée dans nos affaires. Elle veut se faire aimer, elle y parviendra, je le crains ! Les plus antipathiques rechercheront ses faveurs et son sourire, et, de parvenue qu’elle était, arrivant enfin à naturaliser chez elle le vrai, le juste, le beau, le noble, la Russie, avant dix ans d’ici, sera à la tête de la démocratie hongroise et bénie peut-être, tant les destins sont changeants, de vous et de moi-même !

De moi-même, hélas ! ce serait d’au delà de la tombe ; mais de vous, comte, de vos enfants, de tous ces semi-concitoyens qui s’égorgent au lieu de s’éteindre dans un saint embrassement. Oui ! certainement ! le sang, beaucoup de sang encore doit amener ce résultat.

Ce sera la punition de ces peuples corrompus qui nous ont laissé périr ! Abâtardis par l’égoïsme et le mercantilisme, ils ne pouvaient être sauvés que par dévouement !. . .

Adieu, mon cher ambassadeur, je suis heureux de vous avoir connu et de vous dire que je vous aime si vous étiez mon enfant : j’ai tant vieilli !

Adieu !